

**KUR'ÂN KİRÂATLERİNDEKİ İHTİLÂFLAR VE MANAYA
ETKİLERİ: BAKARA SÛRESİ ÖZELİNDE SEMÎN EL-
HALEBÎ ÖRNEĞİ***

Suzan Abdülvâhid Abdülcebbâr**

Çev. Mustafa Şentürk***, Muhammed Ali Şeker****

ÖZ

Kur'ân'daki bütün mütevâtir kırâatler, üstünlük yönünden aynı seviyededir ve esâsen sadece *dinlemeye* ve *ağzıdan ağzıya nakle* dayanır. Kırâatlerin varoluşunun temeli de budur. Kırâatler iki çeşittir:

Birincisi, *mütevâtir kırâatler*dir ki Ümmet bunların güvenilirliği noktasında ittifak etmiştir. Bunlar da yedi veya on tanedir. İkincisi, *şâz kırâatler*dir. Böylece toplamda yirmiyi aşkın kırâate ulaşmaktadırlar. Zira her biri Hz. Peygamber'den (sas) alınmış ve nakledilmiştir. Fikrî olgunlaşmaları açısından her kırâat çeşidi bağımsız bir âyet yerindedir. Âyetlerdeki gerçek Kur'ânî manalar, tam olarak ancak Hz. Peygamber'den (sas) geldiği sabit olan kırâat çeşitlerini bir araya toplamakla ortaya çıkarılabilir.

Semîn el-Halebî'nin *ed-Dürrü'l-Masûn*'da belirttiğine göre, Kur'ân kırâatlerinin ihtilâfı, aynı nasla ilgili, eşdeğer Arap gramer vecihlerini de içeren çeşitli açıklama şekilleri veya manalarının bizzat kendileridir. Her bir kırâat, diğer

* Bu çalışma, Suzan Abdülvâhid Abdülcebbâr'ın, *Mecelletü Câmiati'l-Enbâr li'l-Ulûmi'l-İslâmiyye*, cilt. 2, sayı: 8, Aralık 2010, ss. 381-409'da yayınlanan “الاختلاف في القراءات” adlı makalesinin çevirisidir.

** Öğr. Gör., Enbâr Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arapça Dili ve Edebiyatı Bölümü, Irak.

*** Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, e-mail: mustafasenturk@trakya.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-8310-7609.

**** Yüksek Lisans Öğrencisi, Trakya Üniversitesi, SBE, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, e-mail: sekerhoca24@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-7507-2453.

Makalenin Hakemlere Gönderiliş Tarihi : 28/05/2019

Makalenin Hakemlerden Geliş Tarihi : 27/06/2019

kırâatin ifade etmediği ayrı bir manayı ifade etmektedir. Böylece âyetlerin birden fazla olduğu durumlarda iki veya daha fazla kırâat bulunmaktadır. Çeşitli kırâatler, kastedilen manaların tümünde beyânî ve fikrî bir olgunluğu ifade etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Kırâat, Mütevâtir, Şâzz, Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-Masûn*.

DIFFERENCES IN QUR'ANIC READINGS (QIRAATS) AND IT'S
EFFECTS ON MEANNING: THE EXAMPLE OF AL-SAMEEN AL-
HALABÎ AND SURA AL-BAQARA

ABSTRACT

All the Qur'anic recitations are in the same class of elevation. They are found depending on oral and aural foundation to perform their purpose that they are made to. They are of two types: There is what is called the successive recitation that all Umah (Muslim people) approved in their documents; they are seven or ten recitations. The other type is called the irregular (Al-Shath) which is about twenty or more recitations, and all of them are fixed as they are taken from the prophet Muhammad (peace be upon him). Besides, all of them are independent in their ideological perfection as their Qur'anic meanings can not be revealed in Qur'anic Verses without gathering the assured types of recitations of the prophet (peace be upon him).

Hence, the different cited Qur'anic recitations narrated by Al-Sameen Al-Halabi in *Al-Dor Al-Masoon* have different meanings and significant images that include a proof of Arabic grammatical aspects in the same context, so that every recitation performs a meaning that the other does not. The two recitations or more will stand for the multiple Ayahs (Verses) and the different recitations will perform ideological and eloquent perfection of the intended meanings.

Keywords: Qur'an, Qiraat, Al-Motevatir, Al-Shath, Al-Sameen al-Halabi, *Al-Dor Al-Masoon*.

الاختلاف في القراءات القرآنية وأثره في المعنى عند السمين الحلبي في الدر المصون (دراسة في سورة
البقرة)

ملخص البحث

إنَّ القراءات القرآنية المتواترة كلها في مرتبة واحدة من الرفعة، وأما نشأت تعتمد السماع والمشاهدة أساساً لها في
تأدية غرضها الذي قامت من أجله، وهي نوعان:

منها ما هو متواتر، أجمعت الأمة على توثيقه، وعددها سبع أو عشر، ومنها ما هو شاذ، وتصل إلى أكثر من
عشرين قراءة، إذ كلها ثابتة ومُتلقاة عن النبي (صلى الله عليه وسلم)، إذ كل وجه من أوجه القراءات هو بمثابة آية

مستقلة في تكاملها الفكري، ولا تظهر حقيقة المعاني القرآنية في الآيات الكريمة بكاملها إلا بالجمع بين أوجه القراءات الثابتة عن النبي (صلى الله عليه وسلم).
 باختلاف القراءات القرآنية الواردة عند السمين الحلبي في الدر المصون، ذات المعاني أو الصور البيانية المختلفة قد تضمنت إثبات وجوه نحوية عربية متكافئة في النص الواحد، تؤدي كل قراءة معنى لا تؤديه القراءة الأخرى، فتقوم القراءتان أو الأكثر مقام تعدد الآيات، وتؤدي القراءات المختلفة تكاملاً وفكرياً في المعاني المقصودة جميعاً.
 الكلمات المفتاحية: القرآن، متواتر، شاذ، السمين الحلبي، الدر المصون.

Giriş

Hamd, âlemlerin Rabbi, Rahmân ve Rahîm olan Allah'a aittir. Zâtına ait isimler, sıfatlar ve sınırsız mükemmelliklerden; ayrıca rubûbiyet, ulûhiyet, ezeliyet, ebediyet ve vahdâniyetine uygun düşmeyen her şeyden uzak olmasından dolayı bütün övgülerle O'na hamd ederim. Her bir mahlûkuna gösterdiği merhametten dolayı hamd O'nundur. Lütfu, ikramı, cömertliği, in'âmı, fethi ve ilhâmından dolayı hamd bütün övgülerle O'nundur. Rabbim! Bana ve ana-babama verdiğin nimetlerden dolayı Sana şükretmeye ve razı olacağın sâlih amel(ler) yapmaya beni muvaffak kıl; beni rahmetinle sâlih kullarının arasına kat!

Müslümanların Allah Rasûlü ve kıymetli sahabelerinin (ra) elinde ilk doğuşundan günümüze değin, Kur'ân kıraatleri Müslümanlar nezdinde önemli bir yer edinmiştir. Çok sayıda İslam âlimi, kendilerini bu Kitab'ın hizmetine adanmış ve ömürlerini bu ilmin çevresindeki küçük-büyük her hususu araştırarak tüketmiştir. Akıl ve düşüncelerinin saptadığı konuları, Müslümanlara övünç kaynağı, kendilerinden sonra gelen araştırmacılara da ders ve telîf konusunda ışık tutacak kitaplar haline getirmişlerdir.¹

Arap dil ders(ler)ini iyice düşünen biri, Arapçanın bu yazılı eserlerden açıkça etkilendiğini görebilir. Çünkü hiçbir kitabın, Arapçanın sesleri, sarfı ve nahvi konusunda Kur'ân kıraatıyla ilgili büyük bir yekûnden uzak kalması mümkün değildir. Buna ek olarak İslam

¹ Bkz. Ebû Abdullah Şemsüddîn ez-Zehebî, *Marifetü'l-kurrai'l-kibar ala't-tabakati ve'l-a'sar*, thk. Beşşar Avvad Maruf, Şuaybu'l-Arnâvut, Salih Mehdî Abbas, (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1404/1984), 2: 54.

âlimlerinin yazdığı bu ilimlerin terimlerine kurulup tamamlanan kural ve kaidelerin örnek verildiği bir takım konular da bulunmaktadır.²

Kur'ân kıraatlerinin esasen *dinleme* ve *ağızdan ağıza nakle* dayanarak ortaya çıktığı tarihî olarak bilinmektedir. Kıraatlerin varoluşunun temeli de budur. Kıraatler iki çeşittir: Birincisi, *mütevâtir kıraatler*dir ki Ümmet bunların güvenilirliği noktasında ittifak etmiş olup bunlar yedi veya on tanedir. İkincisi, *şâz kıraatler*dir. Böylece toplamda yirmiyi aşkın kıraate ulaşmaktadırlar. Zira her biri Hz. Peygamber'den (sas) alınmış ve nakledilmiştir. Semîn el-Halebî (756/1355), bu kıraatlerin genelini ve getirdiği vecihleri saygıyla ve sorumlulukla ele almaktadır. Tevâtür yoluyla gelmişse onları tamamen kabul eder. Bazı kıraat vecihlerine bakıldığında onun bir kere bile olsa kıraatleri eleştirenlerin tarzını benimsediğini görmemiştir. O; Nehhâs, Ebû Hâtim, Zeccâc ve Zemahşerî gibi nahivcilerin çoğunun karşısında bir çizgide durmaktadır. Bu nahivciler, kendi gramer ve dilbilgisi kurallarına aykırı olduğunu düşündükleri mütevâtir yedi kıraatten herhangi birini hemen eleştirip yanlış olduğunu öne sürmede kolaya kaçmışlar ve aceleci davranmışlardır.

Şâz kıraate gelince, Semîn el-Halebî bir sorumluluk ve muhafaza halinde olup ulaştığı geniş bir kültür ile ve dil kuralları, usûlü ve delilleriyle onu (şâz kıraati) savunmaya gayret ederdi.³

Semîn el-Halebî'nin *ed-Dürrü'l-Masûn* adlı kitabında kıraatlerle ilgili yaklaşımı, bir kelimenin birden fazla kıraatleri arasında, anlam ve yapı bakımından tam bir birliğin oluşmasına gayret göstermektedir. Çünkü kıraatler arasındaki uyum asıldır. Yine bu alanda söz sahibi biri, mütevâtir kıraatler arasında tercih yapmaya ve bunları en üstün ve en sağlam, en etkileyici ve en güzel olduğunu kabul etme gayreti içine girer. Semîn el-Halebî ise bu yönelişi reddedip kıraatler arasındaki tercih fikrine değinmeksizin mütevâtir kıraati ortaya çıkaracak anlayışı benimser.⁴ Zira Kur'ân kıraatlerinde ihtilâf, âyet manaları arasında tezat ve çelişkiye

² Mehdî Es'ad Arrâr, *Mubabatün lisanîyye fi zevabiri Kur'ânîyye*, (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1429/2008), 144, 147.

³ Semîn el-Halebî (756/1355), *ed-Dürrü'l-masûn fi ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*, thk. Ahmet Muhammed Harrat, (Dimeşk: Daru'l-Kalem, 1415/1994), 1: 39.

⁴ Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn*, 1: 43.

meydan vermeyecek şekilde bir realitedir. “ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرٍ ” / الله لَوْحَدُوا فِيهِ اِخْتِلَافًا كَثِيرًا / Kur'an'ı hiç düşünmezler mi? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, mutlaka onda pek çok çelişki bulurlardı” (Nisâ 4/82) âyeti de bunu göstermektedir.

Kırâatlerin farklılık ve çeşitliliği âyetlerin çokluğuna dayanmaktadır. Haliyle bu durum Kur'an'ın i'câz türlerinden biridir ve sadece Kur'an'a özgüdür. Bu konuda kırâatlerin çok olması açısından Kur'an'ın i'câz yönlerinden sadece birini ve Kur'an'ın bütün bu kırâatleri ile Allah'ın kelâmı olduğunu gösteren açık kanıt ve kat'î delilleri açıklayacağım. Kur'an'a ne önünden ne de ardından hiçbir bâtil karışamaz. Kur'an; halkaları birbirine bitişik tek bir zincir, sûre ve âyetleri muhkem; kırâat usûlleri çok, ifade tarzları çeşitli de olsa ilke ve amaçları bir bütünlük içindedir.⁵

Bunun anlamı şudur ki Kur'an'ın kırâat farklılığı ile inzâl edilmiş olması, onda âyetleri arasında düzensizlik ve çelişkiye sebep olacak çelişki ve zıtlık ile anlamları arasında paradoks olmasını gerektirmez. Aksine her bir kırâatin diğeri ile olan durumu, bir âyetin diğer bir âyetle olan konumu gibi olup ona iman edilmesi ve gereğince amel edilmesi gerekir. İbnü'l-Cezerî bu hususta şöyle der: “Kırâat konusunda Hz. Peygamber'den sahih olarak nakledilen her şeyin kabul edilmesi gerekir. Ümmet içerisinde herhangi bir kimsenin bunu reddetme hakkı olmayıp buna iman edilmesi gerekir. Her bir kırâat Allah tarafından indirilmiştir. Çünkü her bir kırâatin diğeriyle olan ilişkisi, bir âyetin diğer âyetle olan durumu gibidir. Hepsine iman ve içerdığı manalara ilim ve amel yönünden de tâbi olmak gerekir. Kırâat farklılığının bir çelişki olduğu zannıyla, diğeri sebebiyle iki kırâatten birinin gereğince amelî terk etmek câiz değildir.”⁶

Semîn el-Halebî'ye göre *ed-Dürrü'l-Masûn*'da Bakara Sûresi'ndeki kırâatleri inceledim. Sûredeki kırâat farklılıklarının çeşitli beyân ve mana türleri içerdigi kanısına vardım. Kırâatlerden maksat, kastedilen manaların tümündeki beyânî ve fikrî olgunluğu ifade edebilmek için, manaları

⁵ Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî (1367/1948), *Menâbilü'l-İrfân fî ulûmi'l-Kur'an*, (Beyrut: Daru'l-Fikir, 1417/1996), 1: 130.

⁶ İbnü'l-Cezerî (833/1429), *en-Neşr fî'l-kırâati'l-aşr*, tsh. Ali Muhammed Dabba', (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 1: 51.

çoğaltıp genişletmektir. İbn Âşûr bu konuda şunları söyler: “Kurrâlar kırâat vecihleri ile okuyorlar diye, Kur’ân kelimelerinin farklı vecihler ile gelmesi ihtimalinin Allah’ın murâdı olmasına bir engel yoktur. Bundan dolayı manalar çoğalır ve böylece değişik kırâatlerde iki veya daha fazla âyete karşılık iki veya daha çok vecih bulunur. Bu konu, Arap kullanmındaki *tazmîn* (bir kelimeye başka bir mana yüklemek) ve Bedî’ sanatındaki *tevriye* (uzak ve yakın manalardan uzak olanını kastetmek) ve *tevcîhin* (bir cümleyi iki farklı manaya ihtimalli şekilde söylemek) bir benzeridir.”⁷

Semîn el-Halebî sözlerine şöyle devam etmektedir: “İnsanın Kur’ân’da yapması gereken şey; birtakım kimselerin yaptığı gibi, diğer kırâat vechinin zayıf olduğu gerekçesiyle çelişkili göstermeksizin her bir kırâat vechini belirtmesidir.”⁸

[1. Âyetlerden Kırâat Örnekleri, Halebî’nin Görüşleri ve Kırâatlerin Manaya Etkisi]

1.1. “فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ مِمَّا كَانُوا يَكْفُرُونَ”

“Kalplerinde hastalık vardır. Allah hastalıklarını daha da artırmıştır. Yalan söylediklerinden ötürü kendilerine acıklı bir azap vardır.” (Bakara 2/10).*

1.1.1. Âyetteki Kırâatler

Âsım, Hamza ve Kisâî; ilgili kelimeyi ‘يَكْفُرُونَ’ *yekzîbun* şeklinde okumuşlardır. Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr ve İbn Âmir ise ‘يَكْفُرُونَ’ *yükezîbun* şeklinde okumuşlardır.⁹

⁷ Tâhir İbn Âşûr, (1392/1972), *et-Tabrîr ve't-temîr*, (Beyrut: Müessesetü't-Tarih, 1420/2000). 1: 54.

⁸ Semîn el-Halebî, *ed-Dürri'l-masûn*, 1: 44.

* Bu tercüme çalışmasında verilen âyet meâlleri; Hayrettin Karaman, v.dğr., *Kur'ân-ı Kerim Mealî*, 8. Baskı, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010)'ten alınmıştır. (Çev. notu).

⁹ Bkz. İbn Mücâhid (324/936), *Kitâbu's-seb'a fi'l-kırâât*, thk. Şevki Zayf, 2. Baskı (Mısır: Daru'l-Maarif, 1400/1980), 141; Mekki b. Ebû Tâlib (437/1045), *Müşkilü i'râbi'l-Kur'ân*, Thk. Hatim Salih Zamin, 4. Baskı (Beyrut: Müessesetü'r-Risale,

1.1.2. Âyetle İlgili Semîn el-Halebî'nin Görüşleri

Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-Masûn*'da şu değerlendirmeyi yapar: “Kelimeyi ‘يُكذِّبُونَ’ şeklinde şeddesiz okuyan kişiye göre bu, mef’ûle geçişi olmayan bir fiildir. Şeddeli okuyan kişiye göre ise mana anlaşıldığından dolayı mef’ûl hazfedilmiştir. Bu durumda ‘بِمَا كَانُوا يُكذِّبُونَ الرَّسُولَ وَالْقُرْآنَ / Peygamber’i ve Kur’ân’ı yalanladıklarından dolayı’ demektir. Yahut şeddeli fiil şeddesiz fiil manasındadır. Kûfeliler ‘يُكذِّبُونَ’ *yekzezzibun*, diğerleri ise ‘يُكذِّبُونَ’ *yükezzibun* şeklinde okumuşlardır.

‘يُكذِّبُونَ’ kelimesi, şeddeli ‘كذَّبَ’ fiilinin muzârisidir. Birçok manası vardır: ‘Bir şeyi atmak’ anlamına gelmektedir ki âyette de bu manada kullanılmaktadır. ‘فَرَّخْتُ زَيْدًا / Zeyd’i sevindirdim’ örneğinde olduğu gibi geçişli olur. ‘فَطَّعْتُ الْأَنْوَابَ / Elbiseleri kestikçe kestim’ örneğindeki gibi ‘çokluk’ ifade eder. ‘فَطَّرْتُهُ / damlattım’ yani ‘onu damlalar hâline getirdim’ örneğinde olduğu gibi de ‘bir nesneye bir nitelik vermek’ anlamına gelmektedir. ‘الكذب’ kelimesinin manaları konusunda çeşitli görüşler vardır. Bunun ‘Bir şeyin zihnen ve dış dünyada bulunduğu durumdan farklı olduğunu söylemek’, anlamına geldiğini söyleyenler olduğu gibi, ‘söyleyenin inancına uyup uymadığına bakılmaksızın dış dünyada bulunduğu durumdan farklı halde olduğunu söylemek’ manasına geldiğini söyleyenler de bulunmaktadır. ‘Söyleyenin inancına bakmaksızın bir şeyin dış dünyadaki haline uygun olup olmaması durumunun eşit olduğunu söylemek’ anlamına geldiği de söylenmiştir. Zıddı ‘الصدق’¹⁰tır. Ancak burası tercih makamı değildir.”¹⁰

1.1.3. Kırâatlerin Manaya Etkisi

Semîn el-Halebî'nin bu âyetteki her iki kırâatle ilgili söylediklerini düşünen kimse, şeddesiz kırâatin, ‘içlerinde kâfir oldukları halde, kendilerini Müslüman ve mümin olarak göstermeleri konusunda yalan

1409/1988) 1: 227; Ebû Hayyân el-Endelüsî (745/1344), *el-Bahrü'l-mubût*, 2. Baskı (Beyrut: Daru'l-Fikir, 1403/1983), 1: 60.

¹⁰ Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-Masûn*, 1: 131-132.

söylediklerinden dolayı acıklı azabı hak etmişlerdir. Onlar ‘*أَمَّا بِاللَّهِ وَيَالْيَوْمِ الْأَخِرِ* / *Allah'a ve ahiret gününe inandık*' (Bakara 2/8) derken yalan söylemektedirler' anlamına geldiğini görür.

Şeddeli kırâatin de 'Peygamber'i yalanlamaları sebebiyle acıklı azabı hak ettiler' anlamına geldiğini anlar.

Zeccâc -ki o 'يَكْذِبُونَ' şeklinde okur- şu değerlendirmeyi yapar: “‘يَكْذِبُونَ’ şeklinde şeddesiz okuyan kişi, (münafıkların) mümin olduklarını ifade ederken yalan söylediklerini kastetmiştir. Allah Teâlâ da ‘*وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ*’ / *Onlar mümin değildir*' (Bakara 2/8) buyurmuştur. ‘يَكْذِبُونَ’ şeklinde şeddeli olarak okunduğunda, 'Peygamber'i yalanlamaları sebebiyle' anlamına gelir”.¹¹

Âyetin siyâkında her iki mana da murâd edilmiş olabilir. Zira hem yalan söylemeleri hem de yalanlamaları sebebiyle münafıklar acıklı azaba uğrayacaklardır.

1.2. “فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ”

“*Bunun üzerine Âdem rabbinden bazı kelimeler aldı (bunlarla tövbe etti); rabbi onun tövbesini kabul buyurdu. Şüphesiz O, tövbeleri kabul buyuran ve rahmeti sınırsız olanıdır.*” (Bakara 2/37).

1.2.1. Âyetteki Kırâatler

Kırâat âlimlerinin çoğu, ‘آدَمُ’ şeklinde ref, ‘كَلِمَاتٍ’ şeklinde nasb ile okumuşlar, İbn Kesîr ise ‘آدَمَ’ şeklinde nasb, ‘كَلِمَاتُ’ şeklinde ref ile okumuştur.¹²

¹¹ Ebû İshâk ez-Zeccâc (311/923), *Meâni'l-Kur'ân ve irâbüh*, thk. Abdülcelil Abdeh Şilbi. (Beirut: Alemü'l-Kütüb, 1409/1988), 1: 87.

¹² Bkz. İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a*, 153, Mekki b. Ebû Tâlib, *el-Keşf*, 1: 236.

1.2.2. Âyetle İlgili Semîn el-Halebî'nin Görüşleri

Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-Masûn*'da şunları söyler: İbn Kesîr; 'آدم' şeklinde nasb ve 'كَلِمَاتٍ' şeklinde ref ile okumuştur. Fiilin, faile de mefule de nisbet edilmesi yerindedir. 'كَلِمَاتٍ / Kelimeler'in, Âdem'in tövbesine sebep olduğu için fâil yapıldığı söylenmiştir. Bu kırâatte fâil dışıl olsa da fiil dışıl kipte gelmemiştir, zira fâil gerçek bir dışıl değildir ve (fiille fâilin) arası (mef'ülle) ayrılmıştır. Bu kural, fiilin müennes fâilinden başka bir şeyle ayrıldığı veya fâilin mecâzî müennes olduğu her durumda geçerlidir.¹³

1.2.3. Kırâatlerin Manaya Etkisi

Semîn el-Halebî'nin dediklerinden, 'آدم' kelimesini ref, 'كَلِمَاتٍ' kelimesini de nasb ile okumak ve 'آدم' kelimesini nasb, 'كَلِمَاتٍ' kelimesini de ref ile okumak arasında anlam farkı olduğu anlaşılıyor. Âyetin iki kırâat biçimiyle ortaya koyduğu manalar, ancak her iki kırâat tarzıyla bir araya gel(ip ifade edil)ebilir. Zira 'التلقي / almak' 'karşılaşmaktır' ve o da iki şekilde olur: *Âdem* ile *kelimeler*'in her biri ism-i fâil olduğunda 'karşılayan', ism-i mef'ül olduğunda ise 'karşılanan' konumunda olur. Çünkü Âdem'e indirilen kelimeleri o karşılamış ve/ya kelimeler de onunla karşılaşmış olur. Bir nevi aralarında bir karşılaşma gerçekleşir. Böylece âyetin her iki kırâati de birbirini gerektiren iki manaya da işaret etmektedir. Bu kelimeleri atamız Âdem'e (as) gönderen Allah Teâlâ'dır. *Kelimeler* değerli olduğu için fiil (bir taraftan) kelimelerin, *Âdem* de Allah'ın emrini yerine getirdiği ve kıymetli ilâhî kelimeleri alıp gereğince amel ettiği için fiil (diğer taraftan da) Âdem'in yüklemi yapılmıştır.

Böylece her iki kırâat de tam manayı eksiksiz bir şekilde ortaya koymaktadır. Biri diğerinden ayrıl(a)maz. Allah Teâlâ'nın, "فَتَلَقَىٰ آدَمَ مِنْ رَبِّهِ" / *Bunun üzerine Âdem rabbinden bazı kelimeler aldı (bunlarla tövbe etti); rabbi onun tövbesini kabul buyurdu. Şüphesiz O, tövbeleri kabul buyuran ve rahmeti sınırsız olandır*" (Bakara 2/37) âyetinde ifadesini bulan ve Âdem'e ihsan ettiği tövbe, biri diğerinden ayrıl(a)maz iki hususa

¹³ Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-Masûn*, 1: 295.

sebepe olmuştur: *Birincisi*, Allah Teâlâ'nın Âdem'e merhamet etmesi, tövbe edeceği kelimeleri ona öğretmek istemesi ve bunları ona yollamasıdır. *İkincisi* de atamız Âdem'in bu (tövbe) kelimelerini alıp onlarla amel etmesidir.

1.3. “بَلَىٰ مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ”

“Hayır! Kim bir kötülük işler de kötülüğü kendisini çepeçevre kuşatarsa işte bu kimseler cehennemliklerdir; onlar orada ebedi olarak kalırlar.” (Bakara 2/81).

1.3.1. Âyetteki Kırâatler

Kırâat âlimlerinin çoğu, ‘خَطِيئَتُهُ’ şeklinde müfred, iki Medîne’li kâri’ Nâfi’ ve Ebû Cafer ise ‘خَطِيئَاتُهُ’ şeklinde çoğul olarak okumuşlardır.¹⁴

1.3.2. Âyetle İlgili Semîn el-Halebî’nin Görüşleri

Semîn el-Halebî, *ed-Dürri’l-Masûn*’da şu bilgileri verir: Nâfi ve Medîneliler ‘خَطِيئَاتُهُ’ şeklinde cem’i müennes sâlim ile, çoğunluk ise ‘خَطِيئَتُهُ’ şeklinde tekil olarak okumuşlardır. İki kırâat vechi de ‘السَّيِّئَةِ’ ve ‘الْخَطِيئَةِ’ kelimelerinin tanınması üzerine binâ edilir. Bu iki kelimenin manalarıyla ilgili farklı görüşler bulunmaktadır: *Birincisi*, “inkâr” anlamına gelen iki farklı kelimedenden ibaret olmalarıdır. *İkincisi*, ‘السَّيِّئَةِ’ ‘inkâr’, ‘الْخَطِيئَةِ’ de ‘büyük günah’ anlamındadır. *Üçüncüsü* ise ikinci görüşün tersi olduğu şeklindedir. Çoğunluğun kırâat vechi ilkidir. Üçüncü veche göre ‘الْخَطِيئَةِ’ tekil olup ‘inkâr’ anlamına gelir. İkinci veche göre ise ‘الْخَطِيئَاتِ’ten maksat her vakitte yenilenen inkâr çeşitleridir. Yine ikinci veche göre maksat büyük günahlar olup çoğunluğun görüşü budur. Yine ‘خَطِيئَةِ’ kelimesinden maksadın ‘önceden işlenen günah’ olduğu ve Allah’ın onu çirkin göstermek için bu günaha iki isim verdiği söylenmiştir. Allah Teâlâ, sanki ‘ وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ تَلْكَ ’ / işte o kötülük onu sarmıştır’ buyurmuştur. Böylece ‘السَّيِّئَةِ’den maksat inkâr

¹⁴ Bkz. İbn Mücâhid, *Kitâbu’s-Seb’a*, 162; Mekkî b. Ebû Tâlib, *el-Keşf*, 1: 249, Ebû Hayyân, *el-Babru’l-mubût*, 1: 279.

olup bu kimselerin (kötülüğün kendilerini kuşattığı) isyan edenler olduğu anlaşılır. Sonsuzluk ile de uzun bir müddet (Cehennem'de) kalıp daha sonra çıkacaklarını kastettiği anlaşılır.¹⁵

1.3.3. Kırâatlerin Manaya Etkisi

Semîn el-Halebî'nin aktardığına göre, her bir kırâat vechi âyetin siyâkında farklı bir manayı gerektirmektedir. Tekil olarak 'حَطِئْتُهُ' okunuşu; Allah'ı inkâr gibi tek bir günah da olsa, günahın insanı çepeçevre kuşatıp ona hiçbir kurtuluş yolu bırakmaması anlamına gelmektedir. 'حَطِئَاتُهُ' şeklinde çoğul olarak okunuşundan ise bunların aslında insanı çepeçevre kuşatmayan bir takım günahlar olduğunu, bu günahların ancak çoğaldığında insana kurtuluş yolu bırakmayacağını veya 'حَطِئْتُهُ'nin marife kelimeye tekil bir izâfet olduğunu anlarız.

1.4. "وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي
الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ
وَأَنْتُمْ مُّعْرِضُونَ"

"Hani biz, İsrailoğulları'ndan: "Allah'tan başkasına ibadet etmeyin, ana-babaya, akrabaya, yetimlere ve miskinlere/yoksullara iyilik yapın. İnsanlara güzel söz söyleyin, namazı dosdoğru kılın ve zekâtı verin" diye sağlam söz almıştık. Sonra sizden çok azı müstesna, (sözden) döndünüz, zaten siz yüz çevirici kimselersiniz!" (Bakara 2/83).

1.4.1. Âyetteki Kırâatler

Hamza, Kisâi ve Ya'kûb, hâ ve sîn'in fethasıyla 'حَسَنًا' şeklinde, Atâ ve Îsâ hâ ve sîn'in zammesiyle 'حُسْنًا' şeklinde, Übey ve Talha b. Musarrif 'حُسْنَى' şeklinde, (Âsım) Cahderî, 'إِحْسَانًا' şeklinde okumuştur.¹⁶

¹⁵ Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-Masûn*, 1: 457.

¹⁶ Bkz. İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a*, 162, Mekkî b. Ebû Tâlib, *el-Keşf*, 1: 250, Ebû Hayyân, *el-Babru'l-mubîd*, 1: 284-285.

1.4.2. Âyetle İlgili Semîn el-Halebî'nin Görüşleri

Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-Masûn*'da 'حَسَنًا' şeklindeki kırâat vechine de işaret eder ve şunları söyler: "İki fethayla 'حَسَنًا', iki zamme ile 'حُسْنًا', 'حُسْنَى' gibi tenvînsiz olarak 'حُسْنَى' ve 'احْسَانًا' şeklindeki vecihler belirgin kırâatlerdir. Hâ'nın zammesi ve sîn'in sükûnu ile 'حُسْنًا' kırâati ise birkaç veche muhtemeldir:

Birincisi, açıkça anlaşılan vecihtir. Master olup mahzûf bir kelimenin sıfatıdır. Böylece âyet, 'وَقُولُوا لِلنَّاسِ قَوْلًا حَسَنًا / insanlara güzel söz söyleyin' yani 'bizzat güzel' anlamına gelir.

İkincisi, mübâlağa sîgasıyla sıfat yapılmasıdır. Sanki sözün kendisi güzel (حَسَنًا) sayılmış olur.

Üçüncüsü, 'الحَلْوُ' ve 'المُرُّ' kelimeleri gibi, 'فُعْلٌ' vezninde sıfat olup master değildir. Böylece iki fethayla 'حَسَنٌ' anlamına gelir ve 'بَجَلٌ' ve 'بَجَلٌ', 'حُزْنٌ' ve 'حُزْنٌ', 'عُرْبٌ' ve 'عُرْبٌ' kelimeleri gibi 'حُسْنٌ' ve 'حَسَنٌ' şeklinde iki türlü kullanılabilir.

Dördüncüsü, Manaca (me'ûl-u mutlak) olup master üzere mansûbtur. Böylece mana, 'وَلْيَكُنْ قَوْلَكُمْ حَسَنًا / sözünüz güzel(lik) olsun' şeklinde olur.

Kelimenin -Hamza ve Kisâî'nin- iki fethayla 'حَسَنًا' şeklindeki kırâati, mahzûf bir kelimenin sıfatı olur ki, daha önce 'حُسْنًا' vecihlerinin birinde de geçtiği gibi, takdîri 'قَوْلًا حَسَنًا / güzel söz' şeklinde olur. İki zammeyle 'حُسْنًا' kırâati ise hâ'nın peşine geldiği için sîn zamme yapılır. O da sükûn ile 'حُسْنًا' anlamındadır ve onda önceki bütün vecihler vardır.

Tenvînsiz 'حُسْنَى' şeklinde okuyan kimseye gelince, 'حُسْنَى' kelimesi 'بُشْرَى' ve 'رُجْعَى' gibi master olup bu kırâat iki sebebe dayanır:

Birincisi, 'بُشْرَى' gibi mastardır ve bir mastar olarak 'حُسْنًا' kelimesindeki geçmiş tüm vecihler kendisinde bulunur. Ancak 'رَجَعَ رُجْعَى' gibi 'فُعْلَى' kalıbında mastar kullanılması kıyâsî olmadığından dolayı 'حُسْنٌ' gibi 'حُسْنَى'nın da mastar olarak Arap dilinde kullanıldığının ispatı gerekir.

İkincisi, mahzûf bir mevsûfun sıfatı olmasıdır. Böylece mana, 'وَقُولُوا / لِلنَّاسِ كَلِمَةً حُسْنَى' şeklinde olur.

'إِحْسَانًا' şeklinde okuyana gelince de, bu durumda mahzûf bir mastarın sıfatı yerine gelen mastar olur. Böylece mana 'قَوْلًا مُتَّصِفًا إِحْسَانًا' / iyilik içeren bir söz' şeklinde olur ki bu da meşhur yorumdur. 'إِحْسَانًا' kelimesi, 'أَعَشَبَتِ الْأَرْضُ' / yeryüzü yeşillendi' cümlesindeki gibi, hemzesi sayruret (bir halden başka bir hale dönüşmek) için gelen 'أَحْسَنَ' fiilinin mastarı olup 'güzel söz' manasına gelir.¹⁷

1.4.3. Kırâatlerin Manaya Etkisi

Semîn el-Halebî'nin anlattıklarından, kelimenin fethayla 'حُسْنًا' şeklindeki kırâatinin 'قَوْلٌ' kelimesinin sıfatı olduğu ve 'güzel söz' anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Bu durumda o sanki 'güzellikle nitelenen özel bir söz'dür. Semîn el-Halebî'nin bu sözün mahiyetini açıklamak için söylediklerinin tümü, güzel sıfatı ile ilintilidir. Bu da İsrailoğulları'na emredilenler ve onlardan 'insanlara güzel söz söylemeleri' için alınan sözdür. Böylece anlam, 'insanlarla konuşup onları Hakk'a çağırdığınızda, bunu gönüllerine ve kalplerine etki edecek iyi ve güzel bir çağrıyla yapın' şeklinde olur.

(Hâ'nın) Zammesi ve (sîn'in) sükûnu ile 'حُسْنًا' şeklindeki kırâat (mef'ûlü mutlak olarak) mastar olduğuna; o da İsrailoğulları'ndan 'her durumda insanlarla konuştuklarında mutlak güzel bir şekilde konuşmaları gerektiği' şeklinde alınan söze işaret eder. Âyet, bu durumda Allah'a çağırma ve iyiliği emretmek görevine delâlet eder.

¹⁷ Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-Masûn*, 1: 466-469

Hâ'nın zammesi ve sîn'in sükûnu ile 'حُسْنًا' okuyuşu, abartılı ifade kastıyla mastarın sıfat olarak kullanılması şeklinde olabilir. O takdirde âyet, insanlarla güzel konuşma hususunda nezâketin aşırı önemsendiğine ve 'احْسَانًا' şeklindeki kırâtte olduğu gibi abartı manası içerdiğine işaret eder.

1.5. “وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَائِكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ أَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ. ثُمَّ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِنْكُمْ مِنْ دِيَارِهِمْ تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَإِنْ يَأْتِوكُمْ أُسَارَى تُفَادُوهُمْ وَهُوَ مُحْرَمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجَهُمْ أَفْتَتُمُونَ بَعْضَ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذَلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَنَوْمٌ الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَىٰ أَشَدِّ الْعَذَابِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ”

“Hani: “Birbirlerinizin kanlarını dökmeyin ve birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmayın” diye sizden sağlam söz almıştık. Sonra siz, ikrar/kabul ettiniz ve siz şahitlik de etmektesiniz. Sonra siz ey o kimseler (Peygamber döneminde yaşayan Yahûdiler)! Birbirinizi öldürüyor ve içinizden bir kısmını yurtlarından çıkarıyor, kötülükte ve düşmanlıkta onlara karşı yardımlaşıyorsunuz! Eğer size esir olarak gelirlerse (onları kurtarmak için) fidyelerini de veriyorsunuz! Halbuki onların çıkarılmaları size haram kılınmıştı! Yoksa siz kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Sizden böyle yapanların cezası, dünya hayatında rezil olmaktan başka bir şey değildir. Kıyamet gününde ise azabın en çetinine döndürülecek/ uğratılacaklardır. Allah, yapmakta olduklarınızdan gafil değildir.” (Bakara 2/84-85).

1.5.1. Âyetteki Kırâatler

Nâfi, Âsım, Kisâi, Ebû Cafer ve Ya'kûb; tâ'nın zammesi, fâ'nın fethası ve elif harfî ile 'تَفَادُوهُمْ' şeklinde okumuşlar, Hasan-ı Basrî ve Mutavvî de aynı görüşü benimsemişler; diğer kırâat âlimleri ise tâ'nın fethası, fâ'nın sükûnu ve elifsiz 'تَفَادُوهُمْ' şeklinde okumuşlardır.¹⁸

¹⁸ Bkz. İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a*, 163, İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2:217, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî (1117/1705), *İthâfî fuzalâi'l-beşer fi'l-kirâati'l-erba'ate 'aşer, Müntebe'l-emânî ve'l-meserrât fi 'ulûmi'l-kirâ'ât*, thk., Şaban Muhammed İsmail, (Beyrut: Neşri Alemlî-Kütüb, 1408/1987), Tsh. Ali Muhammed Dabba', (Mısır: Matbaatü Abdulhamid Hanefî, 1359/1940), 1: 402.

1.5.2. Âyetle İlgili Semîn el-Halebî'nin Görüşleri

Semîn el-Halebî şöyle der: “Nâfî, Âsım ve Kisâî ‘تَفَادُوهُمْ’ şeklinde okumuşlardır.¹⁹ bu kelime (تَفَادُوهُمْ) şartın cevabı olup bundan ötürü ref alâmeti nûn harfî hazfedilmiştir. İki okuyuş da aynı manada mıdır ve ‘فَاعَلَ’/ ‘سَافَرْتُ’/ yola çıktım’ örneklerindeki gibi ‘عَاقَبْتُ’/ ‘عَاقَبْتُ’/ cezalandırdım’ ve ‘فَدَا’/ ‘فَدَا’/ malından fidye karşılığı olarak verdi’ ve ‘فَدَا’/ ‘فَدَا’/ bir esiri fidye karşılığı olarak verdi’ manasına geldiği söylenmiş ve delil olarak aşağıdaki şiir gösterilmiştir:²⁰

ولكنني فاديت أتي بعد ما * علا الرأس منها كبره ومشيب
/ Fakat kurtardım tepesine
yaşlılık ve ihtiyarlık çökmüş anamı,

عبدین مرضیین لم یك فیهما * لئن عرضا للناظرین معیب
/ Verdim, görücüye çıkarıldıklarında hiçbir kusurları olmayan iki güzel
kölemi,

Ancak Hz. Abbas'ın ‘فادیت نفسي وفادیت عقیلا’/ ben kendimi kurtardım sen de Akıl'i kurtardın’²¹ sözü bu görüşü çürütür. Zira Hz. Abbas'ın ne kendisini ne de çocuğunu kurtarmak için esir vermediği bilinen bir husustur. ‘تَفَادُوهُمْ بالصلح وتَفَادُوهُمْ بالعنف’/ malınızdan sulh ile

¹⁹ Diğer kıraat âlimleri “تَفَادُوهُمْ” şeklinde okumuşlardır.

²⁰ Ebû Mihcen Nusayb (108/726), *Dîvan-ı Nusayb*, thk. Davut Selum, (Bağdat: Matbaatü'l-irşâd, 1388/1968), 65; Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn İbn Manzûr (711/1311), *Lisânü'l-Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebir, Muhammed Ahmet Hasebullah, Haşim Muhammed Şazeli, (Kahire: Daru'l-Maarif, ts.), “فَدَى” maddesi.

²¹ Bkz. Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (671/1273), *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'ân*, tsh. İshak İbrahim Atfîş, (Beyrut: Daru's-Şam, ts.) 2: 22; İbn Atıyye el-Endelüsî (541/1147), *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, thk. el-Meclisü'l-İlmi Fas, (Mağrib: 1395-1412/1975-1991), 1: 343.

veriyor ve onları esirlikten zorla kurtarıyorsunuz’ ve ‘ تَفَدَوْهُمْ تُعْطُوا فِدْيَتَهُمْ / fidyelerini veriyorsunuz’ denilmiş; yani ‘onları kurtarıyorsunuz ve düşmanlarınızdan ellerinizdeki esirlerin fidyelerini talep ediyorsunuz’ denilmiştir. Şairin sözü bu anlamdadır:

قفي فادي أسيرك إن قومي / Dur! Fidyesini verip esirini kurtar! Zira ki benim kavmim ile

وقومك لا أرى لهم اجتماعا / Zannetmiyorum bir araya geleceklerini senin kavminin.

Açıktır ki esir malı, esir sahibi de özgürlüğü verdiği için ötürü, ‘ تَفَدَوْهُمْ / karşılıklı verirsiniz’ kelimesi gerçekte iki kişi arasındaki bir işi ifade eder. ‘ تَفَدَوْهُمْ / Fidyeye verirsiniz’ ifadesinin kipinde ise müşâreket bildiren bir durum söz konusu değildir. Zira iki gruptan biri mal vb. karşılığında arkadaşını başkasının elinden kurtarmaktadır ki gerçekte bu işi bir kişi yapmaktadır. ‘ فِدَاءُ / Fidâ’, fidye olarak verilen şey(ler) demektir. ‘ فَدَى’ ve ‘ فَادَى’ fiilleri, biri bizzat iki mef’ûllü olmasından diğeri de harf-i cer’le geçişli fillerdendir. ‘ فَادَيْتُ الْأَسِيرَ بِمَالٍ / mal karşılığında esiri kurtardım’, dersin. (Mef’ûl yani esir) âyette hazfedilmiştir. İbn Atıyye,²² “Sürmek” anlamına gelen ‘إِحْرَاجُ’ kelimesinin karşılığı olarak ‘gelmek’ anlamındaki ‘إِثْيَانٌ’ kelimesinin kullanılışı daha uygundur, zira sürgünde ezici düşmanlık açığa çıkar. Yani ‘evinden sürerek kötü davranışta bulunduğunuz kişilere fidye vererek iyilikte bulunmanız uygun olmaz’ demektir.²³

1.5.3. Kırâatlerin Manaya Etkisi

Âyetin siyâkı göz önüne alındığında, bu âyet-i kerîmedeki kırâatlere, birbirinden farklı iki anlam vermek gerekir. Zira âyet, kendileri ve kitaplarıyla çelişen durumları nedeniyle Yahûdîler’i yermek ve azarlamak için gelmiştir. Çünkü kitaplarında birbirlerini öldürmemeleri

²² Bkz. İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-vecîz*, 1: 342.

²³ Semîn el-Halebî, *ed-Dürri’l-Masûn*, 1: 482-484.

emredilmişti. Ancak onlar İslam öncesi dönemdeki savaş ve çatışmalarında, bir gurubu Evs, diğer bir gurubu da Hazrec kabilesi ile anlaşma yapmak sûretiyle bu emre aykırı hareket etmişlerdi. İçlerinden biri esir edildiğinde diğerleri mal vb. şeyleri fidye vererek kendi esirlerini kurtarırlar, Evs ve Hazrec kabileleri ile esirlerini değiş-tokuş yaparlardı. (Önce) birbirleriyle savaşır, sonra da esirlerini kurtarırlardı. Buna göre her bir kırâat, Yahûdilerin esirlerine karşı takındıkları tutumu örneklemektedir. Bir grup mal vb. şeylerle, diğer bir grup da esir değiş-tokuşu yaparak esirlerini kurtarırlardı.

1.6. “وَلْتَجِدْنَهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ”
 “أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُزَحَّجِهِ مِنَ الْعَذَابِ أَنْ يُعَمَّرَ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ”

“Yemin olsun ki, onları insanların yaşamaya en düşkününü olarak bulursun; müşriklerden de çok; her biri ister ki bin sene yaşasın. Oysa yaşatılması hiç kimseyi azaaptan kurtaramaz. Allah onların yapmakta olduklarını eksiksiz görür.” (Bakara 2/96).

1.6.1. Âyetteki Kırâatler

Kırâat âlimlerinin çoğu ‘حَيَاةٍ’ kelimesini tenvînle nekre olarak okumuş, Übey ise elif-lâm takısıyla ‘الحَيَاةِ’ okumuştur.²⁴

1.6.2. Âyetle İlgili Semîn el-Halebî'nin Görüşleri

Semîn el-Halebî şu değerlendirmeyi yapar: “عَلَى حَيَاةٍ” ifadesi, alâ harf-i cerri ile geçişli olduğundan dolayı ‘أَحْرَصَ’ fiiline bağlıdır. ‘حَرَصْتُ عَلَيْهِ / Ona düşkün oldum’ dersin. ‘حَيَاةٍ’ kelimesinin nekre olarak gelmesi, Yahûdilerin kendilerine özgü uzun bir hayatı istediklerine vurgu yapmak içindir. Bundan dolayı nekre okunuş, Übeyy’in ‘عَلَى الْحَيَاةِ’ şeklindeki marife okuyuşundan daha mantıklıdır. Bir muzâfın hazfedilmesinden dolayı ifadenin bu şekilde geldiği, buna göre ‘عَلَى طُولِ حَيَاةٍ / uzun bir hayat’ anlamında olduğu söylenmiştir. Aslında âyette bir muzâf veya sıfatın varsayılmasına ihtiyaç olmadığı açıktır. Bilakis ‘şüphesiz Yahûdiler,

²⁴ Ebû Hayyân, *el-Babru'l-mubîd*, 1: 313.

insanların mutlak yaşamaya en düşkün olanlarıdır' anlamına gelir. 'Nasıl?' dersen, biraz abartılı olsa da belirtilen özellik ile nitelendirilmeleri daha açık ifade edilmiş olur.²⁵

1.6.3. Kırâatlerin Manaya Etkisi

Semîn el-Halebî'ye göre, kelimenin nekre okunuşu marife okunuşundan daha makûldür. Çünkü Allah burada özel bir yaşamı, uzun yaşamı kastetmiştir. Bundan dolayı bir muzâf ya da sıfatın hazfîni takdîr etmiştir. Nitekim âyette herhangi bir hazif olmasaydı da mana doğru olur ve 'mutlak yaşama insanların en düşkünleri Yahûdilerdir' şeklinde olurdu. Kelimeyi nekre okumanın marife okumadan daha etkili olacağı şeklinde Semîn el-Halebî'nin öne sürdüğü görüşün, Cürçânî'den alındığı açıktır. Zira o şöyle der: "İç âlemine dönüp duygularına kulak verdiğinde, kelimenin nekre okunduğunu göreceksin. (Marife olarak) 'عَلَى الْحَيَاةِ' denilmeyip (nekre olarak) 'عَلَى حَيَاةٍ' denilmesi; daha güzel, çekici ve emsali görülmeyen latîf bir ifadedir. Marife okunuşunda ise bunun kaybolduğunu ve aksi yönde kelimedeki zenginlik ve çekiciliğin gerilediğini görürsün. 'Hayatı herkes sever, ölümden ise çekinir' sözümüzde olduğu gibi, mutlak hayatın düşünülmediği durumda 'حَيَاةٍ' kelimesinin marife olarak kullanılması uygun olur. Zaten âyetteki hüküm de budur.²⁶

Haliyle bütün değerlendirmeler anlam bakımından birbiriyle örtüşüp aslında hepsinin kaynağı âyetin siyakı dâhilinde kelimenin konumu için hissettiğimiz zevk-i selîme dayanır. Ondan sonra artık kelimenin nekre oluşu, kısmîlik veya değersizleştirme ifade eder. Çünkü onlar -Yahûdiler ve müşrikler- hangi türü olursa olsun yaşamaya en düşkün olan insanlardır; yaşam bayağı ve/ya kaliteli, yüksek veya alçak olsun onlar için önemli değildir. Onca değersizliğine rağmen, yaşam onların nezdinde çok değerlidir. "Her biri bin sene yaşasın ister". İşte

²⁵ Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-Masîn*, 2: 11.

²⁶ Abdülkâhîr el-Cürçânî (471/1078-79), *Delâilü'l-i'câz*. Thk. Mahmud Şakir. (Kahire: Neşri Mektebetü'l-Hancı, 1404/1984), 228-229.

bundan dolayı yerilmişlerdir. Çünkü sâlih kimse(ler) yüksek ve iyi olmadıkça bu (dünya) hayatı(nı) istemezler.²⁷

(حَيَاةٍ) Kelime(si)nin marife olarak kullanılışı, Yahûdiler nezdinde bilineni yani Zikr-i Hakîm'de çoğunlukla değersiz ve geçici anlamıyla söz edilen dünya hayatını ifade eder. İyi değilse dünya hayatı (sadece) bir aldanış metâidir. Keşke ahiret yurdunun gerçek hayat olduğunu biliyor olsalardı.

1.7. “وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ لَّهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلٌّ لَّهُ قَانِتُونَ”

“Dediler ki: ‘Allah çocuk edindi.’ (Hâşâ!) O, bundan münezzehtir. Bilakis göklerde ve yerde olanlar O’nundur. Hepsi de O’na itaat edicidir.” (Bakara 2/116).

1.7.1. Âyetteki Kırâatler

Sadece İbn Âmir başında vav olmaksızın ‘وَقَالُوا’ şeklinde okumuştur. Şam ahâlisinin Mushaflarında da aynı durum söz konusudur. Diğer(kırâat âlim)leri ise ‘وَقَالُوا’ şeklinde vav ile okumuşlardır.²⁸

1.7.2. Âyetle İlgili Semîn el-Halebî’nin Görüşleri

Semîn el-Halebî, bu âyet-i kerîmedeki mütevâtir kırâatlere değinmiş ve her bir vechin deliline işaret etmiştir: “Cumhûr, bu haberî cümleyi bir önceki cümleye atfederek vav ile ‘وَقَالُوا’ şeklinde okumuşlardır ki bağlam açısından bu daha iyidir. Cümlenin ‘وَسَعَى’ cümlesine atfedilmiş olduğu da söylenmiştir. Bu durumda (iki âyet önceki ‘منع’ fiilinden itibaren) sıla cümlesine bu birçok cümlenin de atfedilmesi gerekir. Ancak Kur’ân’ın bu tür (uzun sıla cümlelerin)den uzak olması gerekir. İbn Âmir -Şam Mushaflarında da aynı durum geçerlidir- vav olmaksızın ‘وَقَالُوا’ şeklinde okumuştur. Burada da iki görüş söz konusu olabilir: İlki, isti’nâf (başlangıç cümlesi). İkincisi ise atif harfinin hafzedilmesidir ki zamiri bu

²⁷ Bkz. Seyyid Kutub (1906-1966), *fî Zılâli'l-Kur’ân*, 12. Baskı, (Amman: Daru’s-Şuruk, 1406/1986), 1: 92; Muhammed Ahmed el-Bedevî, *min Belagâti'l-Kur’ân*, (Kahire: Daru Nahda Mısır, 1398/1978), 28.

²⁸ Bkz. İbn Mücâhid, *Kitâbu’s-Seb’a*, 169.

cümlelerin öncesine bağlamaya bırakmayacağından dolayı, maksat budur.”²⁹

1.7.3. Kırâatlerin Manaya Etkisi

Semîn el-Halebî, İbn Âmir’in ‘قَالُوا’ şeklindeki okuyuşunda vav’ın hafzedilmesinin iki şekilde câiz olabileceğini öne sürmüştür: *Birincisi*, ‘قَالُوا’ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذَكَّرَ ‘/ dediler ki: ‘Allah çocuk edindi’ âyeti ‘فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَىٰ فِي خَرَابِهَا / Allah’ın mescitlerinde O’nun adının anılmasını yasak eden ve onların yıkılması için çalışandan kim daha zâlimdir” (Bakara 2/114) âyeti ile bağlantılıdır. ‘Allah’ın mescitlerinde O’nun adının anılmasını yasaklayanlar’ ifadesi, İslam’a saldıran tüm kâfirleri kapsar. Zira kâfirler Müslümanlarla savaşırlar, onları yenmek ve onlara üstün gelmek isterler ve Müslümanların ibadet yerlerine asla rıza göstermezler.³⁰ Bu değerlendirmeye binâen ‘Allah çocuk edinmiştir’ diyenler, daha önce sözü edilen kişilerin bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu durumda cümlelerin öncesiyle karışmaması için vav harfine gerek yoktur. Nitekim ‘وَالَّذِينَ كَفَرُوا’ وَإِن كَانُوا لَيُرِيدُونَ أَن يُفْسِدُوا فِيهَا بِالْأَعْيُنِ وَالْأَرْجُلِ وَالْأَسْنَانِ وَالْأَسْوَاقِ وَالْحُلِيِّمِ وَكُلُّ شَيْءٍ عَدُوٌّ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ / İnkâr edenler ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, işte bunlar cehennemliktir. Onlar orada ebedî kalacaklardır’ (Bakara 2/39) âyetinde de vav’a gerek yoktur. Âyet, ‘وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ’ şeklinde vav harfi ile gelse daha güzel (gibi) görünebilirdi. Ancak cümlelerin diğer cümle ile karışıp birbirlerine bağlanması, vav harfine gerek bırakmamıştır. Bunun bir benzeri de ‘وَيَقُولُونَ ثَلَاثَةً رَّابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ / ‘Onlar üç kişidir; dördüncüleri de köpekleridir’ diyecekler’ (Kehf 18/22) âyeti olup burada ‘وَرَابِعُهُمْ’ denilmemiştir; ‘وَيَقُولُونَ خَمْسَةً سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ رَجْمًا بِالْغَيْبِ وَيَقُولُونَ سَبْعَةً’ / ‘Beş kişidir, altıncuları köpekleridir’, diyecekler. (Bunlar) bilinmeyen hakkında tahmin yürütmektir. (Kimileri de:) ‘Onlar yedi kişidir, sekizinci köpekleridir’ derler’ (Kehf 18/22) âyetinde olduğu gibi. (‘رَابِعُهُمْ’ kelimesinin başındaki) Vav, öncesindeki cümlelerde hafzedildiği gibi burada da

²⁹ Semîn el-Halebî, *ed-Dürri’l-Masûn*, 2: 83.

³⁰ “فون”, yani “kutsamak” demektir. Bkz. İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, “فون” maddesi.

hazfedilmiş olsaydı da iki cümlenin karışma durumundan dolayı vav'a ihtiyaç olmasaydı daha hoş gibi durabilirdi. *İkinci vecib*, cümlenin başlangıç cümlesi olup önceki cümlelere atfedilmemesidir.³¹

Semîn el-Halebî, cumhûrun kırâati üzere vav harfi ile 'وَقَالُوا' şeklinde okuyuşun bağlantı açısından daha güçlü olduğunu düşünmektedir. Böylece haber cümlesi, benzerî bir (haber) cümlesine atfedilmiş olur. Ayrıca şöyle söyler: "Bu ifade 'وَسَعَى فِي خِرَاجِهَا' cümlesine atıftır ve böylece sıla cümlesine matûf bir cümleye atfedilmiştir. İkisinin arası da birçok cümle ile ayrılmıştır. Ancak bu, gerçekten uzak bir ihtimal olup Kur'ân bundan münezzehtir".

Bu tür dilbilim değerlendirmelerine rağmen, bu değerlendirmeler Kur'ân kırâatleri değiştiği için, kırâatlerin gerçek değerinin gözden kaçırılmasına sebep olabilmektedir. Halbuki bu, kırâat ihtilâfını işlerken vurguladığımız bir değerdir. Zira iki farklı kırâat vechinden biriyle yetinildiğinden dolayı, burada kâri' açısından bir değişiklik söz konusu değildir. Her iki kırâat vechinde de Kur'ânî anlatım üsluplarından ikisi de kullanılmıştır. Bu da sanatsal ve estetik icrânın genişletilmesidir. Çünkü cümleyi bir önceki cümleyle birleştirmek hoş olduğu gibi ayırmak da hoş olabilir. Her iki kırâat de (söz konusu) bu iki tarzı (yansıtır şekilde) gelmiştir.

1.8. "إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَا تُسْأَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ"

"Şüphesiz biz seni hak ile; müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Sen cehennemlik olanlardan sorumlu tutulacak değilsin." (Bakara 2/119).

³¹ Ebû Alî el-Fârisî (377/987). *el-Hucce li'l-kurrâi's-seb'a*. Thk. Bedrettin Kahveci-Beşir Cüveycani. Beyrut: Daru'l-Me'mun Li't-Türas, 1404-1411/1984-1991. 1 ve 2. cild thk. Ali Necdî Nasîf- Abdulhâlim Neccar- Abdulfettah İsmail Şilbi. Mısır: el-Heyetü'l-Mısıriyye el-amme li'l-kitab, 1403/1983, 1: 202-203. Bkz. İbn-i Zencele (403/1012), *Hucetü'l-kırâat*, thk. Said Afgani, 3. Baskı (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1402/1982), 110-111; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Veciç*, 1: 338, Ebu Şâme el-Makdisî (665/1267), *İbrâzî'l-maânî min hirzî'l-emanî fi'l-kırâati's-seb'a*, thk. İbrahim Atve İvaz, (Kahire: Neşri Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1399/1978), 338.

1.8.1. Âyetteki Kırâatler

Cumhûr, tâ'nın zammesi ve lââm'ın ref'i ile 'تَسْأَلُ' şeklinde, Nâfi ve Ya'kûb ise tâ'nın fethası ve lââm'ın cezmi ile 'تَسْأَلُ' şeklinde okumuştur.³²

1.8.2. Âyetle İlgili Semîn el-Halebî'nin Görüşleri .

Semîn el-Halebî şu değerlendirmede bulunur: “Kırâat âlimlerinin çoğu, 'وَلَا تُسْأَلُ' ibâresini ref i'râbı ve mef'ûle mebnî olarak (mechûl fiil kipiyle) nefiy üzere 'وَلَا تُسْأَلُ' şeklinde okumuşlardır. Şâz olarak, fâile mebnî olarak (malûm fiil kipiyle) 'تَسْأَلُ' şeklinde de okunmuştur.³³ Bu cümlede (i'râbında) iki husus vardır: *Birincisi*, hâl olup bir önceki hâl kelimesine atfedilmesidir. Sanki 'بَشِيرًا أَوْ نَذِيرًا وَعَبِيرًا مَسْئُولًا' / müjdeleyici veya uyarıcı ve sorumlu tutulamaz' denilmiştir. *İkincisi*, başlangıç (isti'nâf) cümlesi olmasıdır. Nâfi, nehiy manası üzere 'وَلَا تُسْأَلُ' şeklinde okumuştur. Bu kırâate göre sadece başlangıç cümlesi olabilir hâl olması mümkün değildir, zira istek cümlesi hâl olmaz.”³⁴

1.8.3. Kırâatlerin Manaya Etkisi

Bu âyet-i kerîmedeki kırâatlerin çeşitliliği, Kur'an'ın i'câzın ve beyân özelliğini göstermektedir. Kırâat âlimlerinden cumhûrun okuyuşu; Hz. Peygamber'in rabbinin mesajını tebliğ edip emâneti yerine getirmek sûretiyle ümmetine nasihat ettikten sonra, kıyâmet günü cehennemliklerden olacak kâfirlerin inkârından Allah katında sorumlu tutulmayacağını açıklamaktadır. 'لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ' / *Onları hidâyete erdirmek sana ait değildir. Fakat Allah, dilediğini hidâyete erdirir*' (Bakara 2/272) ve 'مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ' / *Peygamber'in üzerine düşen ancak tebliğdir*' (Mâide 5/9) âyet-i kerîmeleri de bunu vurgular. Haber lafzına

³² İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a*, 169; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 221, Dimyâtî, *İthâfî fuşalâi'l-beşer*, 1: 141.

³³ Bu okuyuş şeklinin kaynağını tespit edemedik.

³⁴ Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-Masûn*, 2: 92-93.

nehiy üzerine bir ayrıcalık tanınması da öncesi ve sonrasında gelen sözün haber olduğunu göstermektedir.

Nâfi'nin cezim ile [لَا تَسْأَلْ] okuyuşuna gerekçe olarak şu rivâyet nakledilmektedir: “Hz. Peygamber’e ölmüş ana-babasından hangisi için istiğfar etmek istediği sorulunca, Allah Teâlâ bu âyeti indirdi. Eğer bu olay gerçekleşmiş ise ancak mana (âyetin cezimle okunuşu) sahîh olur. Ebu'l-Hasen, olayın büyüklüğünü ifade etmek için cezim kıraatini câiz görmüştür. Nitekim bir işin önemini anlatmak istediğin zaman şöyle dersin: “Bana onu sormal”. Buna göre (âyeti) ‘cehennemliklerin işinin zor olduğu’ anlamına gelir. Kelimenin inşaî gelmesi durumunda,³⁵ bu (cezimli) okuyuş, cehennemliklerin kurtulması veya azaplarının azaltılması hususunda Hz. Peygamber’in herhangi bir istekte bulunmasının yasaklandığını içermektedir.

Semîn el-Halebî ve diğer âlimler, âyet-i kerîmedeki ifade bağlamında lafzî müşkilleri dikkate almanın ihbârî cümle okunuşuna anlam yönünden bir farklılık katacağını anlamışlardır. Nehiy kipiyle okunduğunda bu ill(iy)et, değişir. Bazen iniş sebebine uygunluk için gerçek anlamıyla, bazen de mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Bu (şekilde hakîki anlamından çıkıp mecaz anlamıyla kullanılması) da kâfirlerin içine düştükleri azabın büyüklüğüne işaret etmek içindir.

1.9. “وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْناً وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَعَهِدْنَا
”إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَن طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ

“Hani, biz Kâbe’yi insanlara toplantı ve güven yeri kalmıştık. Siz de Makam-ı İbrahim’den kendinize bir namaz yeri edinin. İbrahim ve İsmail’e şöyle emretmiştik: ‘Tavaf edenler, kendini ibadete verenler, ruku ve secde edenler için evimi (Kâbe’yi) tertemiz tutun.’” (Bakara 2/125).

³⁵ Ebû Alî el-Fârisî, *el-Huce li'l-kurrâi's-seb'a*, 2: 216-217.

1.9.1. Âyetteki Kırâatler

Nâfi ve İbn Âmir, hâ/خ'nın fethası ve ihbârî cümleolarak 'وَاتَّخَذُوا' şeklinde, diğer kırâat âlimleri ise hâ/خ'nın kesresi ve emir kipiyle 'وَاتَّخَذُوا' şeklinde okumuşlardır.³⁶

1.9.2. Âyetle İlgili Semîn el-Halebî'nin Görüşleri

Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-Masûn*'da şöyle söyler: “وَاتَّخَذُوا” kelimesini, Nâfi ve İbn Âmir, ihbârî cümle kipiyle mâzî fiil olarak 'وَاتَّخَذُوا' şeklinde, diğer kırâat âlimleri ise emir kipiyle [وَاتَّخَذُوا] okumuşlardır. İhbârî cümle kipiyle kırâatte üç görüş söz konusudur: *Birincisi*, 'إِذْ' edatı ile (yani onun muzâfun ileyi olarak) takdîren mecrûr olan 'جَعَلْنَا' kelimesine atfedilmesidir. Bu durumda söz tek bir cümle olur. *İkincisi*, 'وَإِذْ جَعَلْنَا' kelimesinin bütününe atfedilmesidir. Bu durumda 'إِذْ' edatının takdîr edilmesine ihtiyaç vardır ki o da 'وَإِذْ اتَّخَذُوا' şeklinde takdîr edilir ve böylece söz iki cümleden oluşur. *Üçüncüsü* ise Ebu'l-Bekâ'nın öne sürdüğü görüş olup mahzûf bir kelimeye atfedilmesidir. Bu durumda da 'فَتَأْتُوا وَاتَّخَذُوا' / sevap kazandılar ve edindiler' şeklinde takdîr edilir.³⁷

Emir kipiyle kırâati ise dört şekilde anlamlandırılmaktadır: *Birincisi*, burada hitap İsrailoğulları'nadır denildiği için 'أَذْكُرُوا' cümlesine atfedilmesidir. Yani 'أَذْكُرُوا نِعْمَتِي وَاتَّخَذُوا' / nimetimi hatırlayın ve elde edinin anlamında. *İkincisi*, 'مَثَابَةً' kelimesinin içerdiği emir fiiline atfedilmesidir. Sanki şöyle denilmiştir: 'تَوَبُّوا وَاتَّخَذُوا' / Mükâfatınızı alın ve edinin'. Bu iki vechi Mehdevî zikretmiştir. *Üçüncüsü*, muhatapların Hz. İbrahim ile nesli

³⁶ Bkz. İbn Mücâhid, *Kitabu's-seb'â*, 169; Mekkî b. Ebû Tâlib, *el-Keşf*, 1: 263; Ebû Hayyân, *el-Babru'l-Muhîb*, 1: 380.

³⁷ Bkz. Ebu'l-Bekâ Muhibbüddîn el-Ukberî (616/1219), *İmlâ'ü mâ menne bibi'r-rabmân min vücûhi'l-i'rab ve'l-kırâat fî cemî'i'l-Kur'ân*, (Mısır: Neşri İbrahim İvaz, 1380/1961), 1: 62.

veya Hz. Muhammed ile ümmeti olduğu söylenirse, 'قَوْلٌ' kökünden türeyen mahzûf bir filin amel ettiği (me'ûlü) olmasıdır. Bu durumda cümle, 'وَقُلْنَا انْخُدُوا / edinin dedik' şeklinde olur. *Dördüncüsü*, Ebu'l-Bekâ'nın³⁸ ileri sürdüğü görüşe göre, isti'nâf/başlangıç cümlesi olmasıdır."³⁹

1.9.3. Kırâatlerin Manaya Etkisi

Semîn el-Halebî'nin anlattıklarından, [bu âyetteki] her bir kırâatin hem rivâyet hem de bağlam yönünden bir dayanağının olduğunu anlıyoruz. Zira hâ/ح'nın fethasıyla okuyuşun bizden önceki müminlerin durumlarından haber verdiğini öngörmüştür. Onlar Hz. İbrahim'in makamını namazgâh edinmişlerdi. Bu haber de cümlenin öncesi ve sonrasındaki habere döner. Bu durumda âyetin manası, "Ey Muhammed! Kâbe'yi insanlara sevap kazanma ve güven yurdu yaptığımızı, o vakit insanların Makam-ı İbrahim'i namazgâh edindiklerini ve İbrahim'e söz verdiğimizizi hatırlat" şeklinde olur. Böylece her bir cümle, olmuş olanlar için uyarı ve hatırlatma manası içeren haber olur. Böylelikle de cümlenin öncesi ve sonrasıyla uyumu ve uygunluğu sağlanmış olur. Hâ/ح'nın kesresiyle emir kipiyle okunuşuna göre, Hz. İbrahim'in makamının namazgâh edinilmesi emredilmektedir. Hz. Peygamber'den gelen rivâyetler de bu yöndedir.⁴⁰

Her iki kırâat de; Allah'ın başlangıçta bunu onlara (önceki müminlere Hz. İbrahim'in makamını namazgâh edinmeyi) emrettiğini, onların da derhal emri yerine getirdiklerini, Allah Teâlâ'nın onları bundan dolayı övdüğünü, bunu haber verdiğini ve ikinci arzuda da (âyeti tekrar) indirdiğini bize açıklamaktadır.⁴¹ Böylece eylemin gerçekleştiğini haber veren kırâat, emir kipiyle gelen kırâatten sonra indirilmiş ve onun (emir

³⁸ Ukberî, *İmla*, 1: 62.

³⁹ Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-Masûn*, 2: 105-106.

⁴⁰ Bkz. Mekkî b. Ebû Tâlib, *el-Keşf*, 2: 263.

⁴¹ Ebû Abdullah Hüseyin b. Ahmed İbn Hâleveyh (370/980), *el-Hucce fi'l-kırâati's-seb'a*, thk. Abdulâl Sâlim Mükerrrem, 5. Baskı (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1410/1990), 87.

kırâatinin) üzerine düzenlenmiş olur. Âyetin siyâkı, iki kırâat şekliyle iki manayı da bir araya getirmiştir.

1.10. “وَلِكُلِّ وِجْهَةٍ هُوَ مُؤَلِّيهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمْ اللَّهُ جَمِيعًا”
 “إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ”

“Herkesin yöneldiği bir yön vardır. Haydi, hep hayırlara koşun, yarışın! Nerede olsanız Allah hepinizi bir araya getirir. Şüphesiz, Allah’ın gücü her şeye hakıyla yeter.” (Bakara 2/148)

1.10.1. Âyetteki Kırâatler

Kırâat âlimlerinin çoğu; mîm’in zammesi, vav’ın fethası, şeddeli lâm’ın kesresi ve med yâ’sı ile ‘مُؤَلِّيهَا’ şeklinde; İbn Âmir ise, mîm’in fethası, vav’ın sükûnu, lam’ın fethası ve med elif’i ile ‘هُوَ مُؤَلَّاهَا’ şeklinde okumuştur.⁴²

1.10.2. Âyetle İlgili Semîn el-Halebî’nin Görüşleri

Semîn el-Halebî şöyle değerlendirir: “Cumhûr, ism-i fâil kipiyle ‘مُؤَلِّيهَا’ şeklinde okumuştur. Bu okuyuşa göre ism-i fâilin iki mef’ûlünden birinin hazfedildiği konusuna daha önce değinilmiştir. İbn Âmir, -İbn Abbas’a dayandır(ı)arak- ism-i mef’ûl kipiyle ‘مُؤَلَّاهَا’ şeklinde okumuştur. Bu durumda kelimedede (birincisi) nâib-i fâil olan merfû zamîr, ikincisi de kelimeye bitişik, bir görüşe göre ‘وَجْهَةٌ’ kelimesine, diğer bir görüşe göre (‘مُؤَلِّيهَا’den) ‘تَوَلِّيَتْ’ kelimesine bitişik ‘hâ/ها’ zamîridir. Bu i’râbı Ebu’l-Bekâ zikretmiştir.⁴³ Bu kırâate göre ‘هُوَ/هُوَ’ zamîrinin söz konusu gruba döndüğü anlaşılır, zira anlam bakımında Allah Teâlâ’ya dönmesi imkânsızdır.”⁴⁴

⁴² Bkz. İbn Mücâhid, *Kitabu’s-seb’a*, 171; Mekkî b. Ebû Tâlib, *el-Keşf*, 1: 267; Ebû Hayyân, *el-Babru’l-Muhît*, 1: 437.

⁴³ Ukberî, *İmla*, 1: 68.

⁴⁴ Semîn el-Halebî, *ed-Dürri’l-Masûn*, 2: 173.

1.10.3. Kırâatlerin Manaya Etkisi

Bu âyet-i kerîmedeki farklı okuyuş şekilleri, Kur'ân-ı Kerîm'in belâgat ve vecîz anlatımındaki i'câzının açık bir delili sayılır. Cumhûrun kırâatiyle 'هُوَ مُؤَيَّهَا' şeklindeki bu âyet; her bir grup için ibadetinde yöneldiği, mensubu olduğu dininin hükümlerine tutunmak sûretiyle kendisini yükümlü tuttuğu ve gösterdiği bütün delillere rağmen peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed'in getirdiği din için terk etmediği bir yönelişi olduğunu göstermektedir.

İbn Âmir'in 'هُوَ مُؤَلَاهَا' okuyuşu ise o (mevlâ)nun o grup için gözetici ve yardımcı olduğuna, işlerini idâre edip yönettiğine işaret eder. Mevlâ kelimesi, gözetici ve yardımcı anlamına gelir. Bir işi üzerine alıp idare eden her kimse, onun mevlâsıdır.

1.11. لَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تُولُوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ
وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينَ
وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا
”وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ“

“İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz (den ibaret) değildir. Asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, anlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah'a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir.” (Bakara 2/177)

1.11.1. Âyetteki Kırâatler

Hafs ve Hamza, 'الْبِرُّ' kelimesini nasb ile 'لَيْسَ الْبِرُّ' şeklinde, diğer kırâat âlimleri ise ref ile okumuşlardır.⁴⁵

⁴⁵ Bkz. İbn Mücâhid, *Kitabu's-seb'a*, 175; Mekkî b. Ebû Tâlib, *el-Kesf*, 1: 280.

1.11.2. Âyetle İlgili Semîn el-Halebî'nin Görüşleri

Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-Masûn*'da konuyu şöyle değerlendirir: “Kırâat âlimlerinin çoğu, ‘الْبُرِّ’ kelimesini ref ile, Âsım’dan rivâyetle Hafs ve Hamza ise nasb ile okumuşlardır. Cumhûrun kırâatine göre, ‘الْبُرِّ’ kelimesi ‘أَنْ تُؤَلُّوا’nin ismi olup, haberi de mastar manasında ‘أَنْ تُؤَلُّوا’ ibâresidir. Yani ‘أَنْ تُؤَلُّوا’ / iyilik dönmeniz değildir’ demektir. ‘وَلِيٌّ’ fiilinin merfû halî mansûb halinden önce geldiği için, bu okuyuş tercih edilmiştir. Hamza ve Hafs’ın okuyuşuna göre ise ‘الْبُرِّ’ kelimesi haber-i mukaddem olup mastar manasındaki ‘أَنْ تُؤَلُّوا’ kelimesi de ‘أَنْ تُؤَلُّوا’nin ismidir. Mastar-ı Müevvel elif lâmlı marifeden daha çok marife olduğu için de bu okuyuş tercih edilmiştir. Zira mastar-ı müevvel, hem mevsuf almayıp hem de sıfat yapılmaması açısından zamîre benzer. Marife kelimelerin isim, marife olmayanların ise haber yapılmaları gerekir.⁴⁶

1.11.3. Kırâatlerin Manaya Etkisi

Merhûm Semîn el-Halebî'nin anlattıklarını iyice düşünen kimse, onun iki kırâat için nahiv yönünden birbirine eşit, açıklama yönünden de tam olan iki vechi de ortaya koyduğunu görür. İki kırâat de muhatap kitlenin durumunu bize resmeder. Buna göre muhatapların içerisinde bir kısmına iyiliğin, diğer kısmına yüz çevirmenin isnâd edileceği ve tam aksi durumun mümkün olduğu kimseler bulunmaktadır.

1.12. “ أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّنَّهُمْ
”الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلُّوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصُرَ اللَّهُ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ

“Yoksa siz, sizden öncekilerin başına gelenler, sizin de başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Peygamber ve onunla beraber mü'minler, "Allah'ın yardımı ne zaman?" diyecek kadar darlığa ve zorluğa uğramışlar ve sarsılmışlardı. İyi bilin ki Allah'ın yardımı pek yakındır.” (Bakara 2/214).

⁴⁶ Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-Masûn*, 2: 244-245.

1.12.1. Âyetteki Kırâatler

Kırâat âlimlerinin cumhûru ‘يُقُولُ’ fiilini nasb ile ‘حَتَّى يَقُولُ’ şeklinde, Nâfi ise ref ile ‘حَتَّى يَقُولُ’ şeklinde okumuştur.⁴⁷

1.12.2. Âyetle İlgili Semîn el-Halebî'nin Görüşleri

Semîn el-Halebî, *ed-Dürri'l-Masûn*'da konuyu şu şekilde işler: “Cumhûr ‘يُقُولُ’ fiilini nasb olarak ‘حَتَّى يَقُولُ’ şeklinde okumuştur. Bu kırâatin iki gerekçesi vardır: *Birincisi*, ‘حَتَّى’ harfinin ‘إِلَى’ harf-i cerr’i manasında olmasıdır ki bu durumda âyet, ‘إِلَى أَنْ يَقُولُ / diyene kadar’ anlamına gelir. O da (yani ‘... demek’ de) geçmiş musîbet ve sarsılmanın neticesidir. Gelecek zaman anlamındaki muzâri fiil ‘حَتَّى’ harfinden sonra sadece mansûb olur. Halbuki o (söz konusu olay) daha önce meydana gelmiş ve geçmiştir. Buna verilecek cevap, ‘âyetin burada hâl-i hazırda şu durumu naklettiği’ şeklindedir. *İkincisi*, ‘حَتَّى’ harfinin ‘كَيْ’ harf-i cerri manasında olmasıdır ki bu durumda sebep ifade eder. Ancak bu görüş zayıftır. Zira Ebu'l-Bekâ'nın sözünün⁴⁸ zâhiri öyle olsa da, Hz. Peygamber ve müminlerin o şekilde demeleri musîbet ve sarsıntıya sebep değildir. Ebu'l-Bekâ şöyle der: ‘Ref ile okunur ve bu durumda âyetin takdîri, ‘رُزُّوا فَقَالُوا / sarsıldılar ve dediler’ şeklinde olur; yani ‘zelzele o şekilde demelerinin sebebidir’. ‘حَتَّى’ harfi iki takdîrden/manadan hangisinde kullanılırsa kullanılsın, kendisinden sonra gizli bir ‘أَنْ’ harfi bulunmaktadır. Nâfi, şimdiki zaman manasında olduğunu varsayarak filli ref i'râbıyla okumuştur. Halbuki ‘حَتَّى’ ve benzerlerinden sonra şimdiki zaman manasındaki fiiller mansûb olmazlar. Çünkü nasb eden amel(ler) başına geldikleri fiil-i muzâriyi gelecek zamana has kılarlar ve o takdir iki takdîr/mana birbiriyle çelişir.

⁴⁷ Bkz. İbn Mücâhid, *Kitabu's-seb'a*, 181; Mekkî b. Ebû Tâlib, *el-Keşf*, 1: 289.

⁴⁸ Bkz. Ukberî, *İmla*, 1. 91.

Bilesin ki ‘حَتَّى’ dan sonraki fiil ya *hâl*, ya *istikbâl* ya da *mâzî* olur. Fiil hâl gelirse merfû olur. ‘مَرِضَ حَتَّى لَا يَرْجُونَهُ / Hastalandı, şu an iyileşeceğini ummuyorlar, cümlesi gibi. Fiil, müstakbel/gelecek zaman gelirse mansûb olur. Henüz oraya girmeden söylediğin ‘سَرْتُ حَتَّى أَدْخَلَ الْبَلَدَ / şehre girene dek yürüdüm’ cümlesi gibi. Fiil mâzî/geçmiş zaman gelirse o zaman durumu aktarırısın. Aktarımın ya gelecekte olacak bir şeyi nakletme şeklinde olur, o zaman şu anda anlattığın için fiili nasb edersin; ya da şimdi olan bir şeyi nakletmek şeklinde olur, o zaman da şu anda anlattığın için fiili ref edersin. Hem cumhûrun kırâatine göre hem de Nâfi’in kırâatine göre hâli/şimdiki zamanı aktarman doğru olur. Hâli/şimdiki zamanı aktarmayı bazıları cumhûrun kırâatine, bazıları da Nâfi’in kırâatine göre bağladıkları için ben de bu konuya özellikle dikkat çektim. Ebu’l-Bekâ, cumhûrun kırâati ile ilgili olarak ‘burada fiil müstakbel/gelecek zaman kipiyledir, ancak şu an içinde buldukları durum anlatılmaktadır, mana ise geçmiş zamana göre verilir’ der.⁴⁹ ‘حَتَّى’nin sebep manasında olduğu zaman, fiile ref i’râbı verdiği konusuna daha önce değinilmişti.’⁵⁰

1.12.3. Kırâatlerin Manaya Etkisi

Semîn el-Halebî’nin ‘حَتَّى يَمُوتَ’ ibâresinin iki kırâat şekliyle ilgili öne sürdüğü yorumları, (diğer) birçok yorumcu da nakletmiştir.⁵¹ Fakat biz burada (söz konusu) bu çelişki nedeniyle gerçek manadaki farklılığı irdeliyoruz. O (farklılık) da, ‘حَتَّى’ harfinin, konuşanın zamanına nispetle, fiili gelecek zamana has kılmasıdır. Nasb i’râbının zâhirinden anlaşıldığı

⁴⁹ Bkz. Ukberî, *İmla*, 1. 91.

⁵⁰ Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü’l-Masûn*, 2: 382-383.

⁵¹ Bkz. Ahfeş el-Evsat (215/830), *Meâni’l-Kur’ân*. Thk. Hüda Muhammed Karrae, (Kahire: Mektebetü’l-Hancı, 1411/1990), 1: 127-128; Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân*, 1: 285-286; Ebû Ali el-Fârisî, *el-Hucce li’l-kurrâi’s-seb’a*, 2: 305-307; İbn Hâleveyh, *el-Hucce fi’l-kırâati’s-seb’a*, 95-96; İbn Zencele, *Hucetü’l-kırâat*, 131-132; Mekki b. Ebû Tâlib, *Müşkilü irabi’l-Kur’ân*. 1: 126-127; Ebû’l-Kâsım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî (538/1144). *el-Keşşaf ‘an hakâ’iki gavâmi’zi’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-ekâvîl fi vüçûbi’t-te’vil*. Tsh. Mustafa Hüseyin Ahmet. 3. Baskı (Mısır: Daru’r-Reyyan Li’t-Türas, 1407/1987), 1: 257; İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, 2: 156.

üzere, (başında bulunduğu) o fiili sarsılmanın sonucu haline getirmektedir. Böylece mana, 'zorluk ve darlığa ducâr olmak ve sarsıntının meydana gelmesi; Hz. Peygamber ve yanındaki inananların 'Allah'ın yardımı ne zaman?!' diyene kadar süregelen olaylardır' şeklinde olur. Bu tablo, imtihana tabi tut(ul)manın esprisini gösterir.

Sonra (حَيِّ) ref kırâatine göre başlangıç harfi olur. Aklen veya örfen filin başlangıç manasındaki 'حَيِّ'dan sonra gelmesi mümkün olduğu için, 'büyük saymak' ve 'şaşırmak' anlamları daha çok 'حَيِّ' ile beraber düşünülür. Bu (anlatım), insanların uğradıkları sıkıntıların şiddetini tasvîr etmede mübâlâğa/abartı içindir. Sıkıntılar en son sınırına varmıştı, öyle ki sağlam inançlarına ve güçlü kararlılıklarına Peygamberlerin ve yanlarındaki müminlerin rağmen sabırları tükenmiş, manen iyice daralmışlar, Allah'ın yardım va'dinin artık geciktiği zannına kapılmışlardı.⁵²

1.13. “يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ”
 “مِن نَّفْعِهِمَا وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ”

“Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: "Onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için (bazı zahiri) yararlar vardır. Ama günahları yararlarından büyüktür." Yine sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: "İhtiyaçtan arta kalanı." Allah size âyetleri böyle açıklıyor ki düşünesiniz.” (Bakara 2/219).

1.13.1. Âyetteki Kırâatler

Kırâat âlimlerinin çoğu, 'فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ' cümlesindeki 'كَبِيرٌ' kelimesini (altında tek noktalı) bâ harfi ile, Hamza ve Kisâî ise, (üç noktalı) sâ/ ث ile 'فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ' şeklinde kelimesini okumuşlardır.⁵³

⁵² Bkz. Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 1: 256-257; Bedreddin ez-Zerkeşî, (794/1392), *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. 2. Baskı (Beyrut: Daru'l-Marife 1392/1972), 4: 272-273; Seyyid Kutub, *fî Zılâli'l-Kur'ân*, 2: 218-219.

⁵³ Bkz. İbn Mücâhid, *Kitabu's-seb'â*, 182; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 1: 291.

1.13.2. Âyetle İlgili Semîn el-Halebî'nin Görüşleri

Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-Masûn*'da şu değerlendirmeyi yapar: “Hamza ve Kisâî, üç noktalı sâ/ ث ile “كَبِيرٌ” şeklinde, diğer kırâat âlimleri ise alfabenin ikinci harfi bâ ile okumuşlardır. Günah ‘büyük (bir mesele)’ olarak nitelendiği için cumhûrun kırâati açıktır. ‘حُوبًا كَبِيرًا / büyük bir günahtır’ âyet-i kerimesi de⁵⁴ bunun bir örneğidir. İnsanı helâke götüren davranışlara da ‘kebâir/büyük günah’ denilmektedir. ‘يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ / Büyük günahlardan kaçınırlar’⁵⁵ âyetinde olduğu gibi. İçki içmek ve kumar oynamak büyük günahlardandır ve o sebeple her ikisinin günahının ‘büyük’ olarak nitelenmesi uygundur. Yedi kırâat (imamı) ‘وَإِثْمُهُمَا’ kelimesinin bâ ile okunuşunda icmâ etmişlerdir. (وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ) şeklindeki bu kırâat “كَبِيرٌ” okunuşuyla lafzen uyumludur.

İki kârînin⁵⁶ (كَبِيرٌ şeklindeki) kırâatinin gerekçeleri şu şekilde sıralanabilir: İçki içen ve kumar oynayan günahkârlardan her birinin yaptığı işin bir günah olduğunu dikkate almışlardır. Bu iki günahı devamlı işlemleri nedeniyle cezalarının devamlılığı ve tadif/artırılması göz önüne alınmıştır. İçki içen kimseden içmesi sonucu kötü söz ve çirkin davranışlar sâdır olduğu için böyle okunmuştur. Üzüm halinden içilecek (şarap) hale gelene kadar bu işle uğraşanların çokluğu göz önüne alınmıştır. Hz. Peygamber, içkiyle ve onunla beraber on kişiye; satana, satın alana... lanet etmiştir. Bu sebeple içki günahının çoklukla nitelenmesi uygundur. Ayrıca ‘مَنْعٌ’ kelimesi, çoğul ‘مَنْعٌ’ kelimesinin mukabilinde gelmiştir. Çoğulluğun karşılığında çokluğun düşünülmesi de uygundur. Kişinin Kur’ân’da uygulaması gereken husus, diğer kırâat vechinin zayıf olduğunu ileri sürmeden, her kırâatin yorumunu bu şekilde hatırla(t)masıdır.”⁵⁷

⁵⁴ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا... / Onların mallarını kendi mallarımıza katıp yemeyin. Çünkü bu, büyük bir günahtır” (Nisa 4/2)

⁵⁵ Şûrâ 42/37.

⁵⁶ Yani Hamza ve Kisâî.

⁵⁷ Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-Masûn*, 2: 407-408.

1.13.3. Kırâatlerin Manaya Etkisi

Semîn el-Halebî'nin bu âyette zikrettiği mütevâtir kırâatler, Kur'ân- Kerîm'in belâgatine ve îcâzına (özlü anlatım biçimine) bir delil sayılır. Zira iki anlamlı iki kırâat bir araya toplanmıştır. Sanki her bir kırâat müstakil birer âyettir.

Hamza ve Kisâî'nin, 'kesret' kökünden "إِثْمٌ كَثِيرٌ" şeklindeki kırâatlerinin anlamı, içki içmenin 'birçok' günaha sebep olması nedeniyledir. Cumhûrun "إِثْمٌ كَثِيرٌ" şeklindeki kırâati ise (içki ve kumarın günah bakımından) büyüklük ve azamet sebebiyledir. Yani 'o ikisinde büyük bir günah vardır'.

Âyetin siyakına göre her iki mana ihtimal dâhilindedir. Çünkü âyet içkinin haramlığını vurgulamak ve günahının ve cezalarının büyüklüğü sebebiyle onu zemmetmek için nâzil olmuştur. Günahlarının çokluğu da böyledir.

1.14. "تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ مِّنْهُمْ مَّن كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ"

"دَرَجَاتٍ"

"İşte peygamberler! Biz onların bir kısmını bir kısmına üstün kıldık. İçlerinden, Allah'ın konuştukları vardır. Bir kısmının da derecelerini yükseltmiştir." (Bakara 2/253).

1.14.1. Âyetteki Kırâatler

Cumhûr, şeddeli ve 'اللَّهُ' lafzını ref ile 'كَلَّمَ اللَّهُ' şeklinde, İbn Meysere ise şeddesiz ve 'اللَّهُ' lafzını nasb ile 'كَلَّمَ اللَّهُ' şeklinde okumuştur.⁵⁸

1.14.2. Âyetle İlgili Semîn el-Halebî'nin Görüşleri

Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-Masûn*'da şu bilgileri verir: "(Âyetteki) 'اللَّهُ' 'مِّنْهُمْ مَّن كَلَّمَ اللَّهُ' cümlesi iki şekilde değerlendirilebilir. *Birincisi*, başlangıç cümlesi olduğu gerekçesiyle i'râbta yerinin olmamasıdır. *İkincisi*, 'فَضَّلْنَا'

⁵⁸ Bkz. İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Şevâz fi'l-karâ'â*. trs., yrs., 15; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-Muhît*, 2: 273.

cümlesinden bedel olmasıdır. Cumhûr, fâil olduğu düşüncesiyle ‘الله’ kelimesini ref’ine, ism-i mevsûle dönen mef’ûlün de mahzûf olduğuna kanaat etmiştir. Böylece âyet, ‘ مَنْ كَلَّمَهُ اللهُ / Allah’ın konuştukları’ anlamına gelir. Fâilin, yine ism-i mevsûle dönen, gizli bir (هو) zamîri olduğu gerekçesiyle ‘الله’ kelimesi hürmet kastıyla mansûb da okunmuştur.⁵⁹

1.14.3. Kırâatlerin Manaya Etkisi

Semîn el-Halebî’nin anlattıklarını iyice düşünen kimse, onun iki kırâat için nahiv yönünden birbirine eşit, açıklama yönünden de tam olan iki vechi de ortaya koyduğunu görür. ‘الله’ lafzının ref olması yüceltmenin tam olduğunu gösterir. Bu durum, cümlede fâil konumunda bulunmasından ileri gelir. Zira ref îrâbıyla okumak, Allah Teâlâ’nın konuşanı kişiyi karşısına alıp ona hitâb ettiğine delâlet eder. Mef’ûl olarak nasb ile okumak ise karşısına aldığına ve fakat ona hitâb etmediğine delâlet eder.⁶⁰ Çünkü Hz. Peygamber’in “ المصلي مناخ ربه / Namaz kılan rabbi’ne yalvarır” hadîs-i şerîfi gereğince, her mümin Allah Teâlâ ile konuşmaktadır. Asıl şeref ise Allah’ın kuluyla konuşmasındadır.⁶¹

1.15. “ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِنْ قَالَ بَلَىٰ وَلَكِنَّ لِيُطَمِّنَنَّ قَلْبِي قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“Hani İbrahim, "Rabbim! Bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster" demişti. (Allah ona) "İnanmıyor musun?" deyince, "Hayır (inandım) ancak kalbimin tatmin olması için" demişti. "Öyleyse, dört kuş tut. Onları kendine alıştır. Sonra onları parçalayıp her bir parçasını bir dağın üzerine bırak. Sonra da onları çağır. Sana uçarak gelirler. Bil ki, şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir." (Bakara 2/260).

⁵⁹ Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-Masûn*, 2: 536.

⁶⁰ Ebû Hayyân, *el-Babru'l-Mubît*, 2: 273; Kadı Beyzâvî (685/1286), *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, (Beyrut: Dar-ı Sadır, ts.), 2: 322.

⁶¹ Fahreddîn er-Râzî (606/1210), *Mefâtîhu'l-ğayb*, 3. Baskı (Beyrut: Daru'l-Fikir, 1405/1985), 6: 216.

1.15.1. Âyetteki Kırâatler

Cumhûr, zamme ile 'فَصْرُهُنَّ' şeklinde, Hamza, Ebû Cafer ve Halef ise kesre ile 'فَصْرُهُنَّ' şeklinde okumuşlardır.⁶²

1.15.2. Âyetle İlgili Semîn el-Halebî'nin Görüşleri

Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-Masûm*'da şöyle söyler: 'فَصْرُهُنَّ' kelimesini, Hamza sâd/ص'ın kesresi ile diğer kırâat âlimleri ise sâd/ص'ın zammesi ve şeddesiz râ ile okumuşlardır. Bu konuda ihtilâf edilmiştir. Denilmiştir ki, iki kırâatin de bir anlamda olması muhtemeldir. "Kesmek" veya "alıştırmak" manasında, 'صَارُهُ يَصْرُهُ' ve 'صَارُهُ يَصِيرُهُ' denilmesi sebebiyle olduğu söylenmiştir. İki kök kelime, iki mana arasında müşterek lafızdır. İki kırâat da iki manaya da muhtemeldir. Bu, Ebû Ali'nin görüşüdür.⁶³ Ferra,⁶⁴ ise "zamme iki mana arasında müşterektir, kesre(li okuyuş) ise sadece "kesmek" anlamına gelir". Diğer bazı âlimler de, "kesre(li okuyuş) 'kesmek', zamme(li okuyuş) ise 'alıştırmak' anlamına gelir" demişlerdir. Yine kesmek anlamında Ferra'nın, "'صَارُهُ' kelimesi, Arapların 'صَارَهُ عَنْ كَذَا' sözünden çevrilmiştir" dediği de nakledilir. "O şeyi kestim, o da parçalandı, yani kesildi" denilir. Hansâ şöyle söylemiştir:⁶⁵

فَلَوْ يَلَأَقِي الَّذِي لَأَقَيْتُهُ حَضُنْ / Keşke karşılaştığım Hadan⁶⁶ olaydı,

لَطَلَّتِ الشُّمُّ مِنْهُ وَهِيَ تَنْصَارُ / O (Hadan) parçalanırken kokusu da olurdu.

⁶² İbn Mücâhid, *Kitabu's-seb'a*, 190, Mekkî b. Ebû Tâlib, *el-Keşf*, 1: 313; Ebû Hayyân, *el-Babru'l-Muhît*, 2: 300; İbn Mücâhid, *es-Şevaz*, 16.

⁶³ Bkz. İbn Hâleveyh, *el-Huce fi'l-kırâati's-seb'a*, 2: 392.

⁶⁴ Bkz. Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ (207/822), *Meâni'l-Kur'ân*, thk. Ahmet Yusuf Necati, Muhammed Ali Neccar, Abdulfettah Şilbi, 3. Baskı (Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1403/1983), 1: 173.

⁶⁵ Kendi Divan'ında bulunmamaktadır. Bkz. Ebû Bekr Muhammed b. Kâsım İbnü'l-Enbârî (328/940) *el-Ezâd*, thk., Ebu'l-Fadl İbrahim, (Kuveyt: el-Mektebetü'l-asriyye 1380/1960), 37, İbn Mânzûr, *Lisânü'l-Arab*, 'صور' maddesi; Ebû Hayyân, *el-Babru'l-muhît*, 2: 300.

⁶⁶ حَضُنْ: Necid'de bir dağdır.

Şiirdeki ‘تَنَصَّرُ’ kelimesi, “parçalanmak” demektir. ‘صُرِّهْنَ’, onları alıştır anlamındadır’ dersek ‘إِلَيْكَ’ harf-i cerri ‘صُرِّهْنَ’ fiiline, ‘onları kes anlamındadır’ dersek eğer, ‘حَدُّ’ fiiline bağlanır.

İbn Abbas, şeddeli râ ve zammeli ve/ya kesreli sâd/ ص ile, ‘toplamak’ manasındaki ‘صَرَّهْ يَصُرُّهْ’ fiilinden türetilen ‘فَصَّرُهُنَّ’ şeklinde okumuştur. Ancak ‘يَفْعَلُ’ kalıbından, aynel fiilin kesresiyle, geçişli muzaaf (şeddeli) (muzâri) fiilin gelmesi az görülen bir durumdur. Ebu’l-Bekâ, ‘مَدَّهْنَ’ kelimesi gibi, râ’yı şeddeli okuyanların bir kısmının zammeli, bir kısmının kesreli, bir kısmının da fethalı okuduklarını aktarmıştır.⁶⁷ Zamme (fael fiile) uygunluk için, fetha hafiflik için, kesre de iki sâkinin bir araya gelmesinden dolayıdır. Ebu’l-Bekâ, ‘فَصَّرُهُنَّ’ kelimesini ‘أَمَلَهُنَّ/ alıştır’ manasında tefsîr ettiği için,⁶⁸ ondan sonra mahzûf bir fiil takdir etmiştir. Bu durumda mana, ‘فَأَمَلَهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ قَطَّعَهُنَّ / kuşları kendine alıştır sonra parçala’ şeklinde olur. Kelimeyi ‘قَطَّعَهُنَّ / parçala’ şeklinde tefsîr ettiği için de sonrasını mahzûf takdir etmiştir. Anlam bu durumda da ‘فَأَمَلَهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ قَطَّعَهُنَّ / kuşları kendine alıştır sonra parçala’ şeklinde olur. Yine ‘قَطَّعَهُنَّ / parçala’ şeklinde tefsîr ettiği için ‘إِلَى’ harf-i cerrinin bağlanacağı mahzûf bir fiil takdir etmiştir. Bu durumda anlam , ‘قَطَّعَهُنَّ بَعْدَ ، أَنْ تُمِيلَهُنَّ إِلَيْكَ / kuşları kendine alıştırdıktan sonra parçala’ şeklinde olur.⁶⁹

1.15.3. Kırâatlerin Manaya Etkisi

Semîn el-Halebî’nin dilbilimcilerden naklederek anlattıklarından iki kırâat arasında anlam bakımından bir fark olduğu anlaşılmaktadır. Kırâatlerin ikisinde de fikrî bir olgunluk vardır. Âyet-i Kerîme, Allah Teâlâ’nın atamız Hz. İbrahim’e (as) yönelttiği emrin iki hususu kapsadığına işaret etmektedir: *İlki*, dört adet kuş alması ve birini

⁶⁷ Ukberî, *İmla*, 1: 111.

⁶⁸ Ukberî, *İmla*, 1: 111.

⁶⁹ Semîn el-Halebî, *ed-Dürri’l-Masûn*, 2: 575-577.

diğerinden ayırt edebildiğine emin olana kadar yanında tutmasıdır. *Diğeri* de kuşları kesmesi, parçalaması ve öldüklerine iyice kanaat getirmek için birbirine karıştırması, sonra da onların her bir parçasını bir dağın tepesine bırakmasıdır...

Kırâat sadece bir vecihle gelseydi, diğer kısım ile ilgili akılda soru kalırdı. Kırâat sadece zamme ile 'فَصْرُهُنَّ' şeklinde gelmiş olsaydı, o takdirde atamız Hz. İbrahim'e verilen emir, kuşlardan emin olana kadar onları yanında tutması ve diğer kısmı yerine getirmemesini ifade ederdi. Halbuki Allah Teâlâ ona kalbi öldüklerinden iyice emin olsun diye kuşları kesmesini emretti.

Kırâat, kesip parçalamayı ifade eden 'فَصْرُهُنَّ' şeklinde kesreli olsaydı; kuşları kesme ve hayattan ayrıldıklarından emin olma işini Hz. İbrahim'in bizzat kendisinin yapıp yapmadığına dair akılda soru kalırdı.

Sonuç

Doğruyu ilhâm eden Allah'a hamdolsun; Kendisine Kitap indirdiği, Kendisine hikmet ve anlaşmazlıkları bitiren konuşma yeteneği verdiği ve insanlara indirilen kitabı onlara açıklamakla sorumlu tuttuğu elçisi Hz. Muhammed'e salât-ü selâm olsun.

Mütevâtir kırâatlerin tümü, üstünlük bakımından aynı derecededir. Zira hepsi Hz. Peygamber'den (sas) naklen sabittir. Çünkü her bir kırâat vechi fikrî tekâmülünde başlı başına bir âyet yerindedir. Hz. Peygamber'den rivâyet edilen bütün kırâat vecihleri bir arada değerlendirmeden, Kur'ân âyetlerinin gerçek manaları ortaya çık(arıla)maz.

Semîn el-Halebî'nin *ed-Dürrü'l-Masûm*'da belirttiğine göre, Kur'ân kırâatlerinin ihtilâfı, aynı nasla ilgili, eşdeğer Arap gramer vecihlerini de içeren çeşitli açıklama şekilleri veya manalarının bizzat kendileridir. Her bir kırâat, diğer kırâatin ifade etmediği ayrı bir manayı ifade etmektedir. Böylece âyetlerin birden fazla olduğu durumlarda iki veya daha fazla kırâat bulunmaktadır. Çeşitli kırâatler, kastedilen manaların tümünde beyânî ve fikrî bir olgunluğu ifade etmektedir.

KAYNAKÇA*

- Ahfeş, el-Evsat (215/830). *Meâni'l-Kur'ân*. Thk. Dr. Hüda Muhammed Karrae. Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 1411/1990.
- Arrâr, Mehdî Es'ad. *Mubahasatün lisaniyye fi zevabiri Kur'âniyye*. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1429/2008.
- Bedevî, Muhammed Ahmed. *min Belagâti'l-Kur'ân*. Kahire: Daru Nahda Mısır, 1398/1978.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî (685/1286). *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, Beyrut: Dar-ı Sadır, ts.
- Cürcânî, Abdülkâhir (471/1078-79). *Delâilü'l-i'câz*. Thk. Mahmud Şakir. Kahire: Neşri Mektebetü'l-Hanci, 1404/1984.
- Dimyatî, Şihâbüddîn Ahmed (1117/1705). *İtbâfü fużalâi'l-beşer fi'l-kirâati'l-erba'ate 'aşer. Müntebe'l-emânî ve'l-meserrât fi 'ulûmi'l-kirâ'ât*. Thk., Şaban Muhammed İsmail. Beyrut: Neşri Alemi'l-Kütüb, 1408/1987. Tsh. Ali Muhammed Dabba'. Mısır: Matbaatü Abdulhamid Hanefi, 1359/1940.
- Ebû Hayyân el-Endelüsî (745/1344). *el-Babru'l-mubût*. 2. bs. Beyrut: Daru'l-Fikir, 1403/1983.
- Fârisî, Ebû Alî (377/987). *el-Hucce li'l-kurrâi's-seb'a*. Thk. Bedrettin Kahveci-Beşir Cüveycani. Beyrut: Daru'l-Me'mun Li't-Türas, 1404-1411/1984-1991. 1 ve 2. cild thk. Ali Necdi Nasıf-Dr. Abdulhâlim Neccar-Dr. Abdulfettah İsmail Şilbi. Mısır: el-Heyetü'l-Mısriyye el-amme li'l-kitab, 1403/1983.
- Ferrâ, Yahyâ b. Ziyâd (207/822). *Meâni'l-Kur'ân*. Thk. Ahmet Yusuf Necati, Muhammed Ali Neccar, Dr. Abdulfettah Şilbi. 3. bs. Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1403/1983.

* Müellifin Arap alfabesine göre yaptığı alfabetik dizini, biz bugün Türkçe'de kullandığımız alfabe sırasına göre yaptık. Ayrıca TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA) verilerini esas alarak kaynak eser müelliflerinin, hicrî ve mîlâdî olarak vefât tarihlerini verdik (çev. notu).

- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir (1392/1972). *et-Tabrir ve't-tenvir*. Beyrut: Müessesetü't-Tarih, 1420/2000.
- İbn Atıyye el-Endelüsî, (541/1147). *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, Thk., el-Meclisü'l-İlmi Fas. Mağrib: 1395-1412/1975-1991.
- İbn Hâleveyh, Ebû Abdullah Hüseyin b. Ahmed (370/980). *el-Huce fî'l-kırâati's-seb'a*. Thk. Dr. Abdulâl Sâlim Mükerrerem. 5. bs. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1410/1990.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn (711/1311). *Lisânü'l-Arab*. Thk. Abdullah Ali el-Kebir, Muhammed Ahmet Hasebullah, Haşim Muhammed Şâzeli, Kahire: Daru'l-Maarif, ts.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsa (324/936). *Kitabu's-seb'a fî'l-kırâat*. Thk. Şevki Zayf. 2. bs. Mısır: Daru'l-Maarif, 1400/1980.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsa (324/936). *Kitâbü'ş-Şevâz fî'l-kırâ'â*. trs., yrs..
- İbn Zencele. Ebû Zür'a Abdurrahmân b. Muhammed (403/1012). *Huccetü'l-kırâat*. Thk. Said Afgani. 3. bs. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1402/1982.
- İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed (833/1429), *en-Neşr fî'l-kıra'ati'l-aşr*. Tsh. Ali Muhammed Dabba'. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- İbnü'l-Enbârî, Ebû Bekr Muhammed (328/940) *el-Ezâd*, thk., Ebu'l-Fadl İbrahim, Kuveyt: el-Mektebetü'l-asriyye, 1380/1960.
- Kurtubî, Ebû Abdullah (671/1273). *el-Câmi' li-abkâmi'l-Kur'ân*. Tsh. İshak İbrahim Atfîş. Beyrut, Daru's-Şam, ts.
- Kutub, Seyyid (1906-1966); *fî Zılâli'l-Kur'ân*. 12. bs. Amman: Daru's-Şuruk, 1406/1986.
- Makdisî, Ebû Şâme (665/1267). *İbrâzju'l-maânî min birzi'l-emanî fî'l-kırâati's-seb'a*. Thk. İbrahim Atve İvaz, Kahire: Neşri Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1399/1978.
- Mekkî b. Ebû Tâlib (437/1045). *el-Keşfü an vücûhi'l-kırâat*. Thk. Dr. Muhîttin Ramazan. Dımeşk: el-Mecmau'l-İlmi, ts.

- Mekkî b. Ebû Tâlib (437/1045). *Müşkilü i'râbi'l-Kur'ân*. Thk. Dr. Hatim Salih Zamin. 4. bs. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1409/1988.
- Nusayb, Ebû Mihcen (108/726). *Dîvan-ı Nusayb*. Thk. Davut Selum. Bağdat: Matbaatü'l-irşâd, 1388/1968.
- Râzî, Fahreddîn (606/1210). *Mefâtîhu'l-ğayb*. 3. bs. Beyrut: Daru'l-Fikir, 1405/1985.
- Semîn el-Halebî (756/1355). *ed-Dürrü'l-Masûn fi ulumi'l-Kitabi'l-Meknun*. Thk. Dr. Ahmet Muhammed Harrat. Dimeşk: Daru'l-Kalem, 1415/1994.
- Ukberî, Ebu'l-Bekâ Muhibbüddîn (616/1219). *İmlâ'ü mâ menne bibi'r-rabmân min vücûhi'l-i'rab ve'l-kirâat fi cem'i'l-Kur'ân*. Mısır: Neşri İbrahim İvaz, 1380/1961.
- Zeccâc, Ebû İshâk (311/923), *Meâni'l-Kur'ân ve irâbüh*. Thk. Dr. Abdülcelil Abdeh Şilbi. Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1409/1988.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemsüddîn Osmân (748/1348). *Marifetü'l-kurrâi'l-kibâr 'ala't-tabakâti ve'l-a'sâr*. Thk. Beşşar Avvad Maruf, Şuaybu'l-Arnaut, Salih Mehdi Abbas. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1404/1984.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer (538/1144). *el-Keşşaf 'an bakâ'iki gavâmi'zi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vil*. Tsh. Mustafa Hüseyin Ahmet. 3. bs. Mısır: Daru'r-Reyyan Li't-Türas, 1407/1987.
- Zerkeşî, Bedrüddîn (794/1392). *el-Burbân fi ulûmi'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. 2. bs. Beyrut: Daru'l-Marife 1392/1972.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm (1367/1948). *Menâbilü'l-irfan fi ulumi'l-Kur'ân*. Beyrut: Daru'l-Fikir, 1417/1996.